

2

**I. Dünya Savaşı'ndan  
Millî Mücadele'ye  
Ankara**

**Ankara from  
World War I to  
the National Struggle**

*Süleyman Beyoğlu*



# I. Dünya Savaşı'ndan Millî Mücadele'ye Ankara

*Süleyman Beyoğlu\**

## Özet

Bu bölümde Ankara'da milli hareketlerin doğuşu, İzmir'in işgaline gösterilen tepkiler, şehirde yaşayan azınlıkların ve siyasi kuruluşların faaliyetleri ele alınmıştır. Ankara tarihinin şüphesiz en önemli olayı 27 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın başında bulunduğu Heyet-i Temsiliye'nin şehre gelişidir. Mebusan Meclisi ve Birinci TBMM seçimleri, Kuva-yı Milliye'den düzenli orduya geçiş ele alınmıştır. Bölüm Ankara'da milli uyanış ile başlamaktadır. Bu dönemde özellikle Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı Muhittin Paşa, İngilizlerin isteğiyle İttihat ve Terakki Fırkası'ndan bilinen ve şehrin ileri gelenlerinden birçok vatanperveri yargılanmak üzere İstanbul'a göndermiştir. Milli uyanışın bir diğer tetikleyicisi İzmir'in işgalinin Ankara'daki yansımaları olmuştur. Millî Mücadele döneminde Ankara'da lehte ve aleyhte cemiyetler faaliyet göstermişti. Azm-i Millî Yurdu ve Ankara Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti gibi cemiyetler Ankara halkının Millî Mücadele'ye katılımına öncü olmuştur. Bununla birlikte TBMM'nin Ankara'da teşekkülü ve şehrin milli hareketin merkezi haline gelmesi anlatılmıştır. Kuva-yı Milliye'nin tüm yurttaki işgallere karşı direnişi, söz konusu kuvvetlerin TBMM çatısı altında düzenli bir ordu haline getirilmesi işlenmiştir. Bölümün ana teması Ankara şehrinde Birinci Dünya Savaşı'ndan Millî Mücadele'ye giden sürecin anlatılmasıdır.

## **Anahtar Kelimeler**

*İşgal, Milli Kuvvetler, Meclis, Millî Mücadele, Hukuk-ı Milliye*

---

\* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, sbeyoglu[at]marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0022-0957

# Ankara from World War I to the National Struggle

## Abstract

In this section, the birth of national movements in Ankara, reactions to the occupation of Izmir, and the activities of minorities and political organizations living in the city are discussed. Ankara undoubtedly the most important event of its history was December 27th, 1919, when Mustafa Kemal Pasha was the arrival of the Delegation of Representatives (Heyet-i Temsiliye) in the city. The chapter begins with the national awakening in Ankara. In this period, especially Muhittin Pasha, a supporter of the Freedom and Union Party, sent many patriots from the Union and Progress Party and prominent figures of the city to Istanbul for trial at the request of the British. Another trigger of the national awakening was the repercussions of the occupation of Izmir in Ankara. During the National Struggle, pro and con organizations were active in Ankara. Societies such as the Azm-i Milli Yurdu and Ankara Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Ankara pioneered the participation of its people in the National Struggle. In addition, the formation of the Grand National Assembly of Türkiye in Ankara and the city becoming the center of the national movement were explained. The resistance of the Kuva-yı Milliye against the occupations all over the country and the transformation of these forces into a regular army under the umbrella of the Turkish Grand National Assembly are covered. The main theme of the chapter is the process leading from the First World War to the National Struggle in the city of Ankara.

## Keywords

*Occupation, National Forces, Parliament, National Struggle, National Rights*

## 1. Ankara'da İşgalci Askerler ve Millî Uyanış

Demiryolu ve kara yolları vasıtasıyla İstanbul ve Orta Anadolu'nun birçok şehriyle bağlantı sağlayan stratejik öneme sahip Ankara'ya, Mondros Mütarekesi'nden sonra İngilizler askerî birlikler göndererek burada tam bir hâkimiyet kurmaya çalışmışlardır. Ama aynı zamanda bu işgal olayı Ankara'da millî hareketin başlamasında etkili olmuştur. 1918 yılı aralık ayı içerisinde İngiliz birlikleri bu sıralarda Ankara'da kuvvetli bir Türk birliğinin bulunmamasından faydalanarak başta istasyon binası olmak üzere uygun buldukları yerlere asker yerleştirerek şehrin önemli kısımlarını kontrol altına almıştır. Ali Fuat Paşa o sıralarda İngiliz işgal birliklerinin bir tabur kadar olduğu bilgisini vermektedir. Ankara'da 5. Kolordu Ahz-ı Asker Heyeti Reisi Ali Osman imzasıyla 19 Ocak 1919 tarihinde Ankara'ya iki İngiliz subayının geldiği bildirilmektedir. 23 Şubat 1919'da şehirde bulunan İngiliz subaylarından biri Hükûmete gelerek 200 İngiliz askerinin ikameti için bir yer hazırlanmasını istemiştir. Bu istek vali ve askerler tarafından kabul edilmemiştir. Bu direnişe rağmen şehirdeki İngiliz birlikleri tarafından bir pavyon, bir tabur kumandanlık dairesi, İttihat ve Terakki Kulübü, zabitan lokantası, askerî sinema ve istasyon civarındaki iki büyük bina işgal edilmiştir. Ankara'da İngiliz askerlerinden başka bir Fransız askerî birliği bulunmuştur. Yüzbaşı Boizeau komutasındaki Fransız birliği İttihat ve Terakki Kulübü'nü işgal ederek buraya Fransız Bayrağı asmış ve Fransız askerleri binanın karşısındaki barakalara yerleşmişlerdir. Fransız askerî birliğinin mevcudu İngilizler kadar kalabalık değildir, dolayısıyla şehir için İngilizlerin durumu daha çok tehlike arz etmiştir. 3 Mart 1919 tarihinde şehirdeki İngiliz Komiserlik memurları Hristiyan unsurların haklarının çiğnendiğini iddia etmişlerdir. Hristiyanların haklarını çiğneyenlerin Hükûmete de muhalif kimseler oldukları ve bu durumun derhal önlenmesi gizlice Ankara Valisi'ne bildirilmiştir. Ayrıca bu tür davranışta bulunan memurların derhal görevden el çektirileceği de ifade edilmiştir.<sup>1</sup>

20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya göre Mustafa Kemal Paşa ve kendisi için Ankara her türlü teşkilata, birliğe ve hareket başlangıcına uygun stratejik bir mevki durumundadır. İstanbul Hükûmeti ve İngilizlerden evvel burasının elde tutulması gereklidir. Bu düşünceler içinde 20. Kolordu Kumandanlığına atanan Ali Fuat Paşa, 28 Şubat 1919'da Konya Ereğli'sine gelmiş ve Kolordunun merkezini Ankara'ya nakletmiştir. Haziran ayının ilk günlerinde 24. Fırka yaya olarak Kırşehir üzerinden Ankara'ya intikali ile kolordunun taşınma işi tamamlandı.

22 Mayıs 1919'de şehirdeki İngiliz birliği subayları ile birlikte Ankara'yı terk etmiştir. Yalnız siyasi temsilci ve demiryolu kontrolörü olan iki İngiliz subayı Ankara'da kalmıştır. Ankara'da yabancı askerlerin bulunması ve zaman zaman yaptıkları uygunsuz hareketler, şehir halkında millî duyguların uyanmasında ve millî faaliyetlerin hızlanmasında etkili olmuştur.

<sup>1</sup> BOA, DH.MEM, 380/18.

Millî uyanışın önemli sebeplerinden biri de Ankara'ya Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı olan Muhittin Paşa'nın vali olarak tayin edilmesidir. 9 Nisan 1919'da Ankara'da bir Divan-ı Harp teşkiline karar verilerek tehcir ve taktik hadisesi ile ilgili olanlar hakkında başlatılan soruşturmanın hızla yapılması istenmiştir.<sup>2</sup> İttihat ve Terakki Fırkasından bilinen ve şehrin ileri gelenlerinden birçok vatanperver Ankaralı, tehcir olayından sorumlu tutularak İstanbul'a Divan-ı Harpte yargılanmak üzere gönderilmiştir. Hükûmet, Ankara Valiliği'ne 2 Ağustos 1919 tarihinde gönderdiği yazıda şehirde millî teşkilat lehinde propaganda yapan subayların engellenmesi ve halkı tahrik edenlerin derhal tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.<sup>3</sup> Ancak İngilizlerin millî teşkilat lehinde propaganda yapıldığı yönündeki iddiası daha sonra vilayet tarafından yalanlanmıştır.<sup>4</sup>

16 Ağustos 1919 tarihinde Ankara Vilayeti dâhilinde yalnız Yozgat'a bağlı Kuruçay kazasında Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin bir şubesinin bulunduğu, diğer yerlerde kurulmuş herhangi bir cemiyetin olmadığı görülmektedir. Ürgüp kazasında ise Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Ürgüp İhtiyat Zabıtları Teavün Cemiyeti bulunmaktadır. Ankara Vilayetinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası etkindi ve aynı zamanda Sulh ve Selamet Fırkası Şubesi, Müderrisin-i İlmiye Heyeti ve İhtiyat Zabıtları Teavün Cemiyeti ile Selamet-i Osmaniye Şubesi bulunuyordu.<sup>5</sup>

## 2. Ankara Yangını Araştırması

13 Eylül 1916 gecesini alaturka saat dokuz sularında Ankara şehir merkezi Kurt Mahallesi'nde bulunan Darüleytam Mektebi yakınındaki emekli Binbaşı Ferit Bey'in kirada oturduğu evde yangın başlamıştır. Kısa sürede çevreye yayılan yangına gazeteci yazar Refik Halit (Karay) Bey de tanıklık etmiştir. Şehirdeki yangın bütün çabalara rağmen iki gece iki gün mütemediyen devam etmiştir. Dâhiliye Nazırı Talat Bey ise ertesi gün yangın hakkında bilgi sahibi olmuştur. Nazırın verdiği bilgilere göre Darüleytam yakınındaki evde çıkan yangın evlerin bitişik ve ahşap olması nedeni ile kolayca yayılmış, sokakların dar ve rüzgârın şiddeti dolayısı ile yangın dört koldan genişleyerek büyümüştür.<sup>6</sup>

Ankara itfaiyesi, inşaat, şimendifer ve depo taburlarının askerleri de yangının söndürülmesi için görevlendirilmiştir. Ancak bütün gayretlere rağmen yangının yayılmasına engel olunamamıştır. Yangının yayılmasının önlenmesi için uzak yerlerdeki evler görevliler tarafından yıkılmış fakat yangının başka yerlere sıçramasının önüne geçilememiştir. Çarşının bir tarafı yıkılarak, öbür tarafa alevlerin sıçraması bir süre geciktirilmiş, diğer mahallelerdeki sokaklar genişletilerek alevlerin buralara ulaşmasına

<sup>2</sup> BOA, DH.ŞFR, 98/160.

<sup>3</sup> BOA, DH.ŞFR, 102/264.

<sup>4</sup> BOA, DH.ŞFR, 640/104.

<sup>5</sup> BOA, DH.EUM.AYŞ, 18/74, Lef 1-6.

<sup>6</sup> BOA, DH.İUM. 32/25.

engel olunmaya çalışılmıştır. Eskişehir'den iki tulumba ile 15 kişi yardıma gelmiştir. Maalesef yangında en az hizmeti görülen ve en son haber alan kuruluş polis teşkilatı olmuştur. Buna karşılık yangının başından beri ağızlarına lokma koymadan çabalayan memur, asker ve genç subayların gayret ve fedakârlığının takdir edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.<sup>7</sup> Yangının ortaya çıkarmış olduğu başlıca mesele, halkın, muhacirlerin, mültecilerin ve memur ailelerinin iskânı olmuştur. Yangın zedelerin iaşeleri için gereken önlemler alınmıştır ancak evsiz kalanların iskânı Ankara'da mümkün olmayacaktır. Bu ailelerin çevre illere yerleştirilmesi gündeme gelmiş, Kastamonu, Konya ve Bolu illerinin yangından zarar görenlerin yerleştirilmeleri için uygun olduğu kararlaştırılmıştır. Ankara'da sadece iskân edilebilecek aileler kalmıştır çünkü kış şiddetli olursa iskân edilemeyenlerin hayatta kalması mümkün olmayacaktır. Depo alayının başka bir yere nakli ile yağhanelere de ailelerin yerleştirilmesi düşünülmüşse de bunların da yetersiz kalacağı görülmüştür.<sup>8</sup>

Dâhiliye Nazırının yangından hemen sonra zarar gören halkın miktarına dair yaptığı incelemede Ankara Valisi miktarın şimdilik tahmin edilemeyeceğini ifade etmiş, ancak şehrin dörtte birinin yandığını bildirmiştir. Yangın yeri Hisarönü ve Hisaraltı semtleri olup bu semtlerde genellikle Avrupai köşk ve konaklarda varlıklı gayr-i müslim aileler oturmaktadır. 19 Eylül 1916 tarihinde Ankara Polis Müdürlüğü yangın hakkında verdiği raporda 2 gün süren yangında 19 mahallenin yandığını belirtmiştir. Yangının başladığı Serçeoğlu Agop'dan emekli Binbaşı Ferit Bey'in kiraladığı evde üç kişi kalmaktadır. Yangında 8 mahalle tamamen, 735 hane ile 11 mahallede 298 hane kısmen, toplam 1033 ev, iki cami, 6 mescit, 7 kilise, altı mektep, 3 hastane, Emval-i Metruke ve Muhacirin Komisyonlarının kaldığı 2 bina, kadın ve erkek olmak üzere iki tevkifhane, Balık Pazarı'nda iki Polis Numune Karakolu, bir İttihat Kulübü, At Pazarı'nda 135 dükkân, 4 ekmeççi fırını, Reji Dairesi, Ahz-ı Asker Şubesi binası, Evkaf Dairesi, Katib-i Adl Dairesi ile toplam 969 bina tamamen yanmıştır.<sup>9</sup> Yangından kurtarılan eşyalar sahiplerine iade edilmiş, hırsızlara ve yağmacılara karşı soruşturma başlatılmıştır. Ne var ki yangından sonra 1669 nüfus açıkta kalmıştır. Açıkta kalanların dışında yangın zedeler 73 mahalledeki boş yerlere ve hazırlanan çadırlara iskân edilmişlerdir.<sup>10</sup>

Millî Mücadele Dönemi'nde 15 Şubat 1919'da Holasi oğlu Andon ve arkadaşlarının verdiği bir dilekçe üzerine büyük Ankara yangını yeniden gündeme gelmiştir. Ankara'daki büyük yangının sebeplerini araştırmak üzere tarafsız ve muktedir şahıslardan oluşan bir komisyonun teşkiline ve komisyonun yangın mahalline

<sup>7</sup> *Şehr-i Kadim Ankara*, III, s.98.

<sup>8</sup> *Şehr-i Kadim Ankara*, III, s.98.

<sup>9</sup> *Şehr-i Kadim Ankara*, III, s.91-104.

<sup>10</sup> Taylan Esin, "Yunanca Kaynaklara Göre 1916 Ankara Yangını", *Toplumsal Tarih*, S. 227, Kasım 2012, s. 26; Yangının siyasi ve ideolojik bakış açısıyla farklı bir değerlendirmesi hakkında bk. Taylan Esin- Zeliha Etöz, *1916 Ankara Yangını- Felaketin Mantiği*, İstanbul 2015.

gönderilmesine karar verilmiştir.<sup>11</sup> Ankara yangını sırasında Ermeni Katolik mezarlığında bulunan kilisenin de yanmış olmasından dolayı, 22 Nisan 1919'da kilisenin yeniden yapılması için Ermeni cemaati din adamlarının talepte buldukları görülmektedir.<sup>12</sup>

### 3. İzmir'in İşgaline Ankara'dan Tepkiler

15 Mayıs 1919 günü İzmir'in Yunanlar tarafından işgali Türkler arasında büyük bir tepki ile karşılanmıştır. İşgal hadisesine Ankara'dan ilk tepkiler ise kazalardan gelmiştir. Ankara'nın Keskin, Kalecik ve Ayaş bölgelerinden İstanbul'a çekilen telgraflarda İzmir'in işgali şiddetle tel' in edilmiş, İtilaf devletlerinin bu haksız uygulaması eleştirilmiş ve İzmir'in kurtuluşu için verilecek mücadelede her türlü maddi ve manevi fedakârlığa hazır bulunduğu vurgulanmıştır. İzmir'in işgalinin hemen ertesi günü, 16 Mayıs 1919'da çekilen bu telgraflar dikkatle incelendiğinde bölge halkının ruhi durumu ve millî hassasiyetlerini anlamak mümkündür. Duyulan infialin büyüklüğü kısa süre sonra büyük bir miting yapılmasını beraberinde getirmiş, "Anadolu'nun Tuğyanı" adı altında gazetelerde haber olarak verilen büyük miting 26 Mayıs 1919'da gerçekleştirilmiştir. Gazetelerde Hükûmet binası önünde toplanan ve kalpleri kan ağlayan yüzbinlerce Ankaralının iştirakiyle aziz vatanın, hayat hakkının ve istiklâlin muhafazası ve devamı için Padişah'ın etrafında birleşmenin gerektiği vurgulanmıştır. Bu büyük miting sonrası Fransız Albayı 6 Haziran 1919'da Vali'yi ziyaret ederek İzmir'in işgalinden dolayı vilayette "kıyam-ı millî" olması ihtimali olup olmadığını araştırmış, Fransız yetkiliye milletin kendi hak ve istiklâlini müdafaaya hakkı olduğu cevabı verilmiştir. Bu miting, 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın kolordu kumandanlıklarına 23 Mayıs 1919'da İzmir'in işgaline karşılık protesto ve mitingler yapılması isteğine uygun düşmektedir.<sup>13</sup>

26 Eylül 1919'da Ankara Vali Vekili Defterdar Yahya Galip Bey Sivas'ta kongre heyetine çektiği telgrafta İstanbul'da Hükûmetin bunca hücumu rağmen istifa etmemesinden son derece üzüntülü olan Ankara ahalisinin 27 Eylül'de muntazam ve büyük bir miting yapacağını bildirmektedir.<sup>14</sup> Mütarekeden sonra 15 Mart 1919'da Ankara Valiliği görevine başlayan Muhittin Paşa sorumlu olduğu bölgede millî faaliyetlere hoşgörü ile bakmamış ve her fırsatta bu tür hareketlerin başarılı olmaması için faaliyet göstermiştir. Ankara'da kendisini destekleyen kuvvetli bir taraftar kitlesi bulamamıştır. Vali, İstanbul'a gönderdiği bir raporda Ankara merkezi hariç vilayetin diğer kısımlarının İstanbul Hükûmeti taraftarı olduğunu ifade etmiştir. Valinin olumsuz tutumu, görevine son verilen 19 Eylül 1919'a tarihine kadar sürmüştür. Vali'nin bu menfi tutumuna

<sup>11</sup> BOA, BEO, 4556/341629.

<sup>12</sup> BOA, DH .İ.UM.EK. 51/25.

<sup>13</sup> B. Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, s. 48-58.

<sup>14</sup> Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), EBİS No: 01000493, Belge Kayıt No: 534659.



rağmen Ankaralılar millî davaya bağlılıklarını Erzurum ve Sivas Kongreleri sürecinde göstermişlerdir. Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın daha 31 Temmuz 1919'da merkezi Ankara'da olmak üzere büyük bir Kuvâ-yı Milliye oluşumuna teşebbüs ettiği ve Ankara'ya her taraftan temsilciler davet edildiği haber alınmıştır. Bu sırada Muhittin Paşa İstanbul'dadır ve 9 Ağustos'ta Ankara'ya dönecektir. Ankara'ya döndüğünde Padişah'ın İngiliz mandasına razı olduğunu yaymaya ve devlet memurlarını İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne girmeleri için teşvik etmeye başlamıştır.<sup>15</sup>

Bu günlerde Ankaralı memurların bir kısmı Sivas Kongresi'ne bağlılıklarını bildiren bir telgraf göndermiştir. Sivas Kongresi'nin ikinci günü, 5 Eylül 1919'da Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Padişah ile vasıtasız görüşülemediği kararı protesto eden bir telgraf çekmişlerdir. Padişah ile görüşülemediği başta Müftü Rıfat Börekçi olmak üzere Ankaralıları bir hayli kızdırmıştır. Sonuçta 13 Eylül 1919 tarihinde Sivas Heyet-i Temsiliyesi millî cereyan aleyhinde hainane harekette bulunduğu tespit edilen ve halen Çorum'da bulunan Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın yakalanarak Sivas'a sevkini 20. Kolordu Kumandanlığı ile 5. Kafkas Fırkası Kumandanlığına emretmiştir.<sup>16</sup> Fakat yakalama teşebbüsü başarısız olmuş, Muhittin Paşa aynı gün Ankara'ya dönmek üzere Çorum'dan ayrılmıştır. Muhittin Paşa, 19 Eylül'de Keskin kazasında Kuvâ-yı Milliye tarafından tutuklanarak Sivas'a gönderilmiştir. Bu tutuklanma olayından sonra Ankara ve çevresinde millî faaliyetler daha serbest ve rahat bir biçimde teşkilatlanma imkânı bulmuştur.

Muhittin Paşa'nın yerine millî mücadele taraftarı olan ve Ankaralılar tarafından çok sevilen Defterdar Yahya Galip (Kargı) Bey Ankara Vali Vekilliği görevine getirilmiştir. İstanbul'da yeni kurulan Ali Rıza Paşa Hükûmeti ise Ankara'ya Ziya Paşa'yı Vali olarak atamış, o da ancak Eskişehir'e kadar gelebilmiştir. Bu atama üzerine vatanperver Ankaralılar Ziya Paşa'yı vali olarak istememiş, Müftü Rıfat Efendi ile Belediye Reisi Kütükçüzade Ali Bey Hükûmete müracaat ederek Ankara'ya dışarıdan gönderilecek bir valiyi kabul etmeyeceklerini Ankara halkı namına bildirmişlerdir. 20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut 11 Ekim 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderdiği şifreli telgrafında "ahalinin ahval-i ruhiyesi âmal-i Milliyeye müstenit olup, sevgili padişahlarına ve kongre mukarreratına karşı sadakatları mükemmeldir" diyerek Ankara ahalisinin millî harekete ne kadar sıkı sıkıya bağlı olduğunu ifade etmiştir.<sup>17</sup>

<sup>15</sup> K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s.2.

<sup>16</sup> Ali Galip'in girişimine benzer başka bir girişim Ankara valisi Muhittin Paşa'nın Sivas'ı basma girişimiydi. Paşa emrindeki jandarmalarla vilayetini teftiş edecektiği gibi Ankara'dan çıkıp ansızın Sivas'ı basacaktı. Fakat daha vali daha Çorum'da iken plan haber alındı Ali Fuat ile birlikte Keskin Kuvâ-yı Milliye reisi olan Rıza Bey'e emir verildi. Muhittin Paşa, yanındaki alay kumandanının da yardımı ile Kuvâ-yı Milliye müfrezelerince tutuklanıp Sivas'a gönderildi. Burada pişman olduğunu belirttiğinden ve Mazhar Müfit Bey'inde araya girmesi ile İstanbul'a dönmesine izin verildi (Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, İstanbul 1992, s. 555).

<sup>17</sup> B. Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, s. 58-63.

## 4. Ankara'da Faaliyet Gösteren Siyasi Cemiyetler

### 4.1. Rum Cemiyetleri

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren cemiyetleşme hareketleri açısından bölge Rumlarının çoğunlukla Ankara ve Kayseri sancaklarında faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Diğer yandan, başta Kayseri olmak üzere, Ankara Vilayetinin çeşitli bölgelerinden İstanbul'a veya Osmanlı Devleti'nin diğer büyük merkezlerine göç eden Rumların oluşturduğu cemiyetlerin varlığı da söz konusudur. Nitekim bu cemiyetler, başka şehirlerde kurulmuş olsalar da faaliyet alanı olarak Ankara Vilayetini seçmişlerdir. Ankara Rumları, eğitim alanındaki örgütlenme faaliyetlerine 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamışlardır. II. Meşrutiyet Dönemi'ne gelindiğinde, cemiyet kültürüyle zaten tanışmış olan Ankara Rum cemaati, *Ankara Rum Cemiyeti* adında bir eğitim cemiyeti teşkil etmiştir. Kasım 1908'de kurulan cemiyetin amacı, Türkçe konuşan Rumlar arasında Yunan dilini yaymak ve Rumların kültürel bağlamda gelişimini sağlamak olarak belirlenmiştir. Rumların eğitimine oldukça önem veren cemiyet, bu konuda Atina'daki *Anatoli Cemiyeti* ile de irtibat sağlamıştır. Bölge Rumlarının yalnızca eğitimiyle değil, aynı zamanda kültürel gelişimiyle de ilgilenen cemiyet, halk için tiyatro gösterileri de düzenlemiştir. Ankara Rum Cemiyeti faaliyetlerine Türk-Yunan Savaşı'nın sona erdiği 1922 yılına kadar devam etmiştir.

Türk Millî Mücadelesinin yönetim merkezi olan Ankara'da, I. Dünya Savaşı yıllarından itibaren irili ufaklı çeteler oluşturan Rumlar, mütarekenin ardından Batı Anadolu'da başlayan Yunan işgaliyle umutlanmışlar, Yunan işgal kuvvetlerinin 1921 yazında Polatlı'ya kadar ilerlemesi, bölge Rumlarına da cesaret vermiştir. Bu tarihten itibaren Ankara Rumlarının sürgün edilmesi gündeme gelirken, siyasi faaliyet yürüten Rumlar da tutuklanmaya başlatılmıştır. Bu tutuklamalar arasında Anorthosis Cemiyeti'nin yönetim kurulu üyeleri de yer almıştır. Cemiyetin Yunan işgali döneminde siyasileşmiş olduğunun bir başka göstergesi de kendi kütüphanesi ve arşivini Türklerin eline geçmesin diye yakmış olduğu yönündeki bilgidir.

Rum Cemiyeti ibaresi bulunan bir başka cemiyet 1910 tarihinde kurulan Keskin Rum Cemiyeti'dir. Başkanlığını Aleksandros Panopoulos adlı bir doktorun yaptığı cemiyetin amacı Türkçe konuşan Keskin Rum topluluğu arasında Yunan dilini yaymak olarak belirlenmiştir. Cemiyetin isminde yer alan Rum ibaresinden dolayı Yunanlığa hizmet eden siyasi bir cemiyet olup olmadığı Türk yetkili makamlarınca tartışılmışsa da sonunda siyasi olmadığına karar verilip faaliyetine devamında herhangi bir sakınca görülmemiştir. Ancak ilerleyen süreçte, 1914 yılında Türk makamları, bu defa bölge Rum cemaati idare heyetinin Yunanlığa hizmet edip etmediği hakkında bir soruşturma başlatmıştır. Soruşturmadan bir sonuç çıkmazken, Anadolu topraklarında gitgide artan Yunan propagandası ve Balkan Savaşları'nın tetiklediği ulusal duygular, yetkililerin bu tutumunun ardında yatan nedenler arasında sayılabilir. Ankara Vilayetinin bir diğer

sancağı olan Kayseri'de de ağırlıklı olarak Türkçe konuşan bir Rum Ortodoks topluluğu yaşamıştır. Önemli bir merkez konumunda olan Kayseri Sancağı, II. Meşrutiyet öncesine uzanan bir dönemde, eğitimin desteklenmesine ve geliştirilmesine yönelik olarak kurulan Rum cemiyetlerine ev sahipliği yapmıştır.<sup>18</sup>

Ankara'da eğitim alanında faaliyet gösteren bir Rum cemiyetine rastlanmasa da Rum cemaat okulları heyetlerinin bölge Rumları için aktif bir şekilde çalıştıkları bilinmektedir.

#### 4.2. İngiliz Muhipleri Cemiyeti ve Ankara Şubesi

Mütarekenin uygulamaya geçmesinin ardından İngilizler kendi politikalarının Türk kamuoyundaki propagandasını yapacak ve ülke içinde nüfuzlarını kuvvetlendirecek yerli işbirlikçilerden oluşan bir cemiyetin kurulmasına karar vermiştir.<sup>19</sup> Bu cemiyet aynı zamanda Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin de etkisiyle güçlenen Amerikan taraftarlığına ve Amerikan mandası taleplerine karşı İngilizlerin cevabı niteliğindedir.<sup>20</sup> İngilizlerin Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensuplarıyla yaptığı görüşmelerde İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurulması için Sait Molla gönüllü olmuştur.<sup>21</sup> Bu cemiyet İngiliz parasıyla, İngiliz kontrolü altında İngiliz politikasının savunuculuğunu üstlenmiş Türkler tarafından kurulmuştur.<sup>22</sup> Mustafa Kemal Paşa *Nutuk*'unda cemiyet kurucularını şöyle değerlendirmektedir:<sup>23</sup> "Bu isimden, İngilizlere Muhip olanların kurduğu bir cemiyet anlaşılmasın! Bence, bu cemiyeti teşkil edenler, kendi şahıslarını ve menfaatlerinin masuniyeti çaresini Lloyd George Hükûmeti marifetiyle İngiliz himayesini teminde arayanlardır." Gerçekten de faaliyetlerini sadece üyelerinden aldığı bağışlarla yürüttüğünü iddia eden cemiyet, her bir üyesine ayda 60 lira maaş bağlamıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi İngilizlerden ciddi oranda maddi destek görmekteydiler.<sup>24</sup>

İngiliz Muhipleri Cemiyeti (Association of the Friends of England in Türkiye)<sup>25</sup> 20 Mayıs 1919'da Dâhiliye Nezaretine kuruluş dilekçesini vererek resmen kurulmuştur.<sup>26</sup> Cemiyetin kurucusu olmasına rağmen Sait Molla ilk idare heyetinde yer almamıştır. Ancak 4 ay sonra oluşturulan yeni idare heyetinde ikinci başkan olarak yerini almıştır. Cemiyetin başkanlığına ise Temmuz 1920'de geçmiştir.<sup>27</sup> Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa'ya göre cemiyetin gerçek başkanı, uygulamadan anlaşıldığı kadarıyla İngiliz

<sup>18</sup> Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, *İkinci Meşrutiyet'ten Millî Mücadele'ye Anadolu'da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Rum Örgütlenmeleri (1908-1922)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015, s.232-241.

<sup>19</sup> Burcu Başak Alp, *Yerli Kaynaklar Bağlamında İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013, s. 61.

<sup>20</sup> Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Ankara 1988, s. 55-56.

<sup>21</sup> Celal Bayar, *Ben de Yazdım: Millî Mücadeleye Giriş*, VIII, İstanbul 1997, s. 87.

<sup>22</sup> Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, II, İstanbul 1986, s. 473-474.

<sup>23</sup> Atatürk, *Nutuk-Söylev*, I, s. 10.

<sup>24</sup> C. Dönmez, *Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, s. 157.

<sup>25</sup> B. Başak Alp, *Yerli Kaynaklar Bağlamında İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, s. 61.

<sup>26</sup> Z. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, s. 261.

<sup>27</sup> C. Dönmez, *Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, s. 67, 68, 69, 145.

istihbaratçısı Rahip Frew'di.<sup>28</sup> Cemiyet, İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında yüzyıllardan beri süregelen samimi dostluğun, Hükûmeti gasp eden serseriler tarafından İslam'ın aleyhine olacak bir şekilde bozulduğunu ileri sürmektedir. Cemiyetin arzusu bu dostluğu yeniden kurmak ve takviye etmektir.<sup>29</sup> Cemiyet, *Alemdar* gazetesinin de yardımıyla hızla üye kaydı yapmış, kısa süre içinde 50 bin üyeye ulaşılmıştır. Bununla birlikte bu sayıya sahte üyelikler de dâhildir.<sup>30</sup> Cemiyet mensubu ünlü kişiler arasında Sultan Vahdettin, Damat Ferit Paşa ve Ali Kemal Bey de bulunmaktadır.<sup>31</sup>

Osmanlı Devleti'ne destek olabilecek en önemli gücün İngiltere olduğunu düşünenler ile cemiyetin amacının örtüştüğü görülmektedir.<sup>32</sup> Sait Molla cemiyetin kuruluşundan birkaç gün sonra, 23 Mayıs 1919'da belediye başkanlarına bir telgraf çekerek cemiyetin kurulduğunu bildirmiştir. Aynı telgrafta ana hatlarıyla vatanın kurtuluşunun İngiliz desteğine bağlı olduğu, halkın bu cemiyete kaydolmasının önemi ve Türk halkının İngiliz taraftarlığının ilgili kanallarla dünya kamuoyuna duyurulması gerektiği de öne sürülmüştür.<sup>33</sup> Bu telgrafın içeriğinden cemiyetin yurt geneline yayılmak istediği anlaşılmaktadır. Nitekim cemiyet nizamnamesinde nahiyelere kadar şubeler açılabileceği belirtilmiştir.<sup>34</sup> Cemiyet, Hürriyet ve İtilafçıların kontrolünde olan yerlerde şubeler kurmuştur.<sup>35</sup> Bu yerlerden biri de Muhittin Paşa'nın valiliğini yaptığı Ankara idi.<sup>36</sup>

Mütareke Dönemi'nde Ankara'ya yerleşen İngiliz birlikleri faaliyetlerinde İngiliz Muhiplerinin desteğini almaktaydılar. Bu desteğe istihbarat da dâhildi.<sup>37</sup> İngiliz kumandanlığı Ankara'daki millî uyanışın bastırılmasında İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin varlığına önem vermekteydi.<sup>38</sup> Ankara Valisi Muhittin Paşa 1919 Temmuz'unda Hükûmetle görüşmeler yapmak üzere İstanbul'a gitmiş, 9 Ağustos'ta Ankara'ya geri dönmüştür. Bu sıralarda Dâhiliye Nezaretinin isteği üzerine Ankara'da açılmış olan cemiyetlerin listesi valilikten gönderilmiştir.<sup>39</sup> Takip eden günlerde İstanbul'un İngiliz mandasını kabul ettiğini müjdeleyerek 11 Ağustos'ta İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin

<sup>28</sup> Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk-Söylev, s. 11.

<sup>29</sup> T. Z. Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, C. II, s. 486.

<sup>30</sup> C. Bayar, Ben de Yazdım: Millî Mücadeleye Giriş, s. 87.

<sup>31</sup> Serdar Yurtsever, "İngiliz Muhibleri Cemiyeti", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ingiliz-muhibleri-cemiyeti> (16.08.2022).

<sup>32</sup> Alev Er, "Millî Mücadele'de Siyasal Kuruluşlar", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1133.

<sup>33</sup> Mehmet Demiryürek, "İngiliz Muhibler Cemiyeti Hakkında Bazı Notlar ve Belgeler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 10, S. 37-38 (2006), s. 78-81.

<sup>34</sup> *İngiliz Muhibleri Cem'iyeti*, Hilâl Matbaası, Dersaadet 1335, s. 7-8.

<sup>35</sup> T. Z. Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, s. 476-477.

<sup>36</sup> A. F. Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s. 49.

<sup>37</sup> A. F. Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s. 49.

<sup>38</sup> Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, İstanbul 1958, s. 348-349.

<sup>39</sup> BOA, DH.İ.EUM. AYŞ. nr. 18/75 listede Ankara merkezde Hürriyet ve İtilaf Şubesi, Sulh ve Selamet Şubesi, Cemiyet-i İlmiye Heyeti, İhtiyat Zabitanı Teavün Cemiyeti ve belge yıpranmasından okunamayan bir kuruluş bulunmaktadır.

Ankara Şubesini açmış, devlet memurlarını cemiyete katılmaya zorlamaya başlamıştır. Ayrıca Muhittin Paşa'nın kendisi de cemiyet politikasına uygun faaliyetler yürütmek amacıyla oldukça yüklü, 200 bin liradan fazla bir ödeme almıştır.<sup>40</sup> Ancak Muhittin Paşa'nın bu çabaları uzun süreli olamayacak, 19 Eylül'de tutuklanarak görevden el çektirilecektir.<sup>41</sup> Cemiyete üye olmak zorunda kalmış pek çok kişi de Muhittin Paşa'nın valiliğinin sonlanmasıyla cemiyetten ayrılacaktır.<sup>42</sup> Cemiyetin Ankara şubesinin başkanı Dr. Ömer Vasfi ve Genel Kâtibi Dr. Muhiddin Celal olmuştur. Ayrıca idare heyetinde Arapzade Ziya, Dr. Adil, Dr. Osman Yaşar ve Matbaa Müdürü Nihat Bey yer almıştır.<sup>43</sup>

### 4.3. Azm-i Millî Yurdu

İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin çalışmaları karşısında Ankara Millîcileri de örgütlenmeye başlamıştır.<sup>44</sup> Kurulan millî teşkilatların önde gelenlerinden biri de Azm-i Millî Yurdu'dur. Esasında 1918 yılının Aralık ayında<sup>45</sup> Ankara'ya gelip yerleşen işgal kuvvetlerinin yerli işbirlikçilerin yardımıyla gerçekleştirdikleri faaliyetler mütarekenin hemen akabinde Ankara halkını rahatsız etmeye başlamıştır. Sokaklarda devriye gezen işgal kuvvetleri halkı tedirgin etmektedir ve yerli tüccarın mallarını İngiliz yetkililere ucuza satmaya zorlamaları ve yerel yöneticilere karşı aşağılayıcı davranışları Ankaralıların tepkilerini artırmaya başlamıştır.<sup>46</sup> Fakat Ankara halkını asıl öfkeliendiren ve ayaklandıran gelişme, işgal askerlerinin kadınları taciz etmeye başlamasından ve bir çocuğa tecavüz edilmesinden sonra yaşanmıştır.<sup>47</sup> İşgalcilerin bir başka icraatı da üyeleri gayrimüslimlerden oluşan ve tehciri yargılayan bir divan-ı harp kurmaları olmuştur. Bu mahkemede pek çok Ankaralı önde gelen yargılanmış, sadece iddialara dayanılarak Türklerin mallarına el konulmuştur.<sup>48</sup> Dönemin Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın işgalcilere boyun eğen ve millî harekete muhalif tutumu da Ankaralıların tepkisine neden olmuştur.<sup>49</sup> Üst üste yaşanan bu olumsuzluklar üzerine bazı Ankaralı gençler örgütlenerek geceleri baskınlar yapmaya başlamıştır. Bu baskınlar üzerine İngilizlerin baskısıyla harekete geçen Muhittin Paşa 93 Ankaralıyı tutuklamış, bir kısmını da İstanbul'a yollamıştır.<sup>50</sup>

<sup>40</sup> C. Dönmez, *Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, s. 101, 158.

<sup>41</sup> A. F. Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s. 143-145, 193.

<sup>42</sup> B. Başak Alp, *Yerli Kaynaklar Bağlamında İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, s. 79.

<sup>43</sup> C. Dönmez, *Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, s. 101-102.

<sup>44</sup> E. Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, s. 349.

<sup>45</sup> B. Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, s. 41.

<sup>46</sup> A. F. Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s. 49.

<sup>47</sup> A. Galanti, *Ankara Tarihi I-II*, s. 177.

<sup>48</sup> A. Galanti, *Ankara Tarihi I-II*, s. 177.; Abdülkerim Erdoğan-Gökçe Günel, *İstiklâl Savaşı'nda Ankara*, Ankara 2007, s. 64.

<sup>49</sup> Abdurrahman Kaplan, *Millî Mücadele Dönemi ve Sonrasında Mehmet Rifat (Börekçi) Efendi*, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2010, s. 14.

<sup>50</sup> Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969, <https://drive.google.com/file/d/163IoPmM-WAfqj5tCF614eBfbLLFIKtQl/view> [01.05.2022], s. 1700-1701.

Bu ortamda Azm-i Millî Yurdu, Yüzbaşı Naim Bey'in çağrısıyla Ankara'daki Sultani ve Muallim Mektebi hocaları tarafından kurulmuştur.<sup>51</sup> Kuruluş tarihi kesin olmamakla birlikte 1919 yılı nisanının sonu veya mayısın ilk günlerinde Erkânıharp Yüzbaşı Naim Bey, Kimyager Avni Refik (Berkman), Öğretmen Mahir (İz), Ayaşlı Ali Rıza, Öğretmen Yakup, Ekrem ve Fevzi Beylerin kurduğu Azm-i Millî Yurdu, şehirdeki ilk millî teşkilatlardan biri olarak öne çıkmıştır. Azm-i Millî Yurdu'nun dört bölümden oluşan 21 maddelik bir tüzüğü bulunmaktadır. Tüzüğe göre Azm-i Millî Yurdu vatanın saadet ve selameti amacıyla kurulmuştur. Ülkedeki aktif siyaset yapan siyasi partiler ve siyasi örgütlerle ilişkisi yoktur. Vatanın saadet ve selameti, millet bireylerinin ilmi, zihni ve ruhi, bedeni ve iktisadi gelişmelerine yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. Çünkü tüm bunlar gerçekleşirse millî direniş ve millî kültür daha da yükselecektir. Cemiyetin tüzüğünde millî bilinci geliştirmek için genel ve özel toplantılar yapılması, izcilik adı altında alt örgütler kurulması, gece dersleri açılması, ihtiyacı olan öğrencilere yardım edilmesi, çeşitli eğlenceler düzenlenerek, tiyatro gösterileri yapılarak halkın kültür ve eğitim düzeyinin geliştirilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Azm-i Millî Yurdu'nun yönetim kurulu gizli oy ve çoğunluk esasına göre seçilen yedi kişiden oluşmaktadır. Teşkilatın gelir kaynağı üye aidatları, bağışlar ve kurulacak işyerlerinden elde edilecek gelirlerden ibaretti. Azm-i Millî Yurdu'nun çabaları ile Ankara halkında millî bilincin uyanması sağlanmış, daha sonra kurulacak olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin alt yapısı oluşturulmuştur.<sup>52</sup>

Cemiyetin gayesi halkı bilinçlendirmek ve düşmana karşı direnişe hazırlamaktır.<sup>53</sup> Cemiyetin nizamnamesinde amaçlar daha kapalı biçimde şöyle ifade edilmiştir: "Yurdun gayesi; hiç bir cemiyet ve fırka-ı siyasiye ile alakası olmamak şartıyla efrad-ı milletin ilmen, fikren, hissene, bedenene ve iktisaden teâlisine hizmet edereken hars ve azm-i Millîyi i'lâ eylemektir."<sup>54</sup> Bu amaca ulaşabilmek için yine cemiyetin nizamnamesine göre spor, müzik ve tiyatro etkinlikleri ve sohbetler düzenlenecek, izcilik ve spor kulüpleri oluşturulacaktır. Kültür ve eğitimin gelişmesi için her türlü destek verilecek, bu doğrultuda gece dersleri açılacak, yardıma muhtaç öğrenciler himaye edilecektir. Ekonomi ve ticaretin gelişmesi için de her türlü yayın hazırlanacak ve nasihatlerde bulunulacaktır.<sup>55</sup>

Azm-i Millî Yurdu'nun Millî Mücadele Dönemi'nde pek çok faaliyeti olmuştur. Bunlardan biri İzmir'in işgalinin hemen ardından sahnelenen Kara Gün isimli tiyatro oyunudur. İzmir Valisi İzzet Bey'i hedef alan bu oyunda Padişah ve Saray eleştirilmiştir. Oynanan bir başka tiyatro eseri de Aka Gündüz'ün Muhterem Katil adlı piyesidir. Bu gösterimde "Fatih'in Türbesinden" adlı bir tablo da sergilenmiştir. Piyeslerden başka Sanayi

<sup>51</sup> B. Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, s. 45-47.

<sup>52</sup> İhsan Güneş, "Azm-i Millî Yurdu Nizamnamesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 12 (1993), s. 373-377.

<sup>53</sup> B. Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, s. 46.

<sup>54</sup> İ. Güneş, "Azm-i Millî Yurdu Nizamnamesi", s. 377.

<sup>55</sup> İ. Güneş, "Azm-i Millî Yurdu Nizamnamesi", s. 378.

Mektebi'nin gizli olarak milliyetçi filmlerin gösterimi yapılmış, küçük kitaplar dağıtılmıştır. Diğer taraftan yakın köylerin köy odalarında da halka seslenen konuşmalar, sohbetler yapılmıştır. Bütün bu çalışmalar Ankara halkının millî bilincini artırmış, halkın Millî Harekete bağlılıklarını güçlendirmiştir.<sup>56</sup> Ne yazık ki bu cemiyetin faaliyetleri hakkında bilgimiz sınırlıdır. Cemiyetin ne zaman ve ne şekilde sona erdiğine dair bilgi bulunmamaktadır ancak Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine dâhil olmak üzere varlığını sona erdirmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Azm-i Millî Yurdu kurucularından olan Ekrem Bey'in aynı zamanda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin de kurucularından olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.<sup>57</sup> Azm-i Millî Yurdu, 24. Fırka Kumandanı Kaymakam Mahmut Bey tarafından desteklenmiştir. Ayrıca *Selamet* ile *Mefkûre* gazeteleri<sup>58</sup> de cemiyetin destekçileri arasındadır. 1919 yılında Ankara Vilayet gazetesinin dışında şehirde var olan yayımlar bu iki gazetedir.<sup>59</sup>

#### 4.4. Ankara Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti

İzmir'in Yunanlarca 15 Mayıs 1919'da işgal edildiği gün bir Yunan gazetecinin rivayetine göre 4 bin Türk tutuklanmıştır. Türk kaynaklarına göre ise işgali takip eden birkaç gün içinde 2 bini aşkın Türk öldürülmüştür.<sup>60</sup> İzmir'in işgali, mütarekenin imzalanmasından sonra Türk kamuoyunu en çok rahatsız eden olay olmuştur. Ankaralıların bu olaya karşı duydukları tepkinin boyutu, hemen ertesi günü bir miting düzenlemelerinden anlaşılmaktadır. Bu mitingden sonra yayımlanan bildiriye, bu işgalin Wilson İlkelerine aykırı ve kabul edilemez olduğu, barış görüşmelerinden ülke olarak adalet beklendiği açıklanmıştır. Aynı ayın 25'inde ikinci bir miting daha düzenlenmiş, 29'unda da bir gösteri yapılmıştır. Bu toplantılar oldukça canlı ve geniş katılımlı olmuştur.<sup>61</sup> İki miting Mustafa Kemal Paşa'nın 28 Mayıs 1919 tarihinde yayımladığı Havza Genelgesi'nden önce yapılmıştır. Havza Genelgesi'nin ardından da hemen bir gösteri düzenlenmiştir.

Mütareke sonrası yurdun çeşitli yerlerinde birçok millî cemiyetler kurulmuştur. Bu cemiyetlerin hemen hepsinin ortak gayesi, azınlıkların tecavüzlerine karşı millî hakların müdafaası idi. Anadolu ve Rumeli'de toplanan Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye, Redd-i İlhak adı altında kurulan bu cemiyetler 4-11 Eylül 1919 tarihinde Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilerek hukuk-ı Milliye ve menafi-i Osmaniye'yi müdafaa etmek üzere birleştirilmiştir. Böylece Millî Mücadele taraftarı cemiyetler bir çatı altında toplanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında 16 kişilik bir Heyet-i Temsiliye oluşturulmuştur. Ömer Mümtaz (Tanbi) Bey de Ankara

<sup>56</sup> E. Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, s. 349.

<sup>57</sup> B. Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, s. 46-47.

<sup>58</sup> *Mefkûre* gazetesinde yaşanan bütün felaketlerin yegâne sebebinin gençliğin yanlış yetiştirilmesi olarak gösterilmiştir. Bk. *Mefkûre*, 21 Nisan 1335.

<sup>59</sup> M. Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, s. 7.; E. Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, s. 348-349.

<sup>60</sup> Engin Berber, "İzmir'in İşgali", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/izmirin-ismali/> [05.06.2022].

<sup>61</sup> Fahri Yetim, *Millî Mücadele Dönemi'nde Mitingler 1918-1920*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1994, s. 74-75.

temsilcisi olarak Heyet-i Temsiliye'ye girmiştir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti dönemin Cemiyetler Kanunu'na uygun olarak kurulmuş, 11 Eylül 1919'da Sivas Valiliği'ne kuruluş için resmî müracaatını yapmıştır. Bir gün sonra Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'na dair nizamname yayımlanarak cemiyetin her tarafta derhal örgütlenmesine başlanmıştır.

5 Ekim 1919 günü Ankara ve Millî Mücadele tarihi için sembolleşmiş hadiselerden biri yaşanmıştır. Cuma namazı için halk Namazgâh Tepe'ye çağırılmış,<sup>62</sup> tepeye getirilen iki sancak musalla taşının iki tarafına asılmıştır. Beynamlı Hacı Mustafa Efendi de musalla taşına çıkarak hutbesini okumuştur. Hacı Mustafa Efendi hutbede vatanın, milletin, dinin, ırz ve namusun kurtuluşunun çaresi olarak millî birliğe işaret etmiş ve halk cihada davet edilmiştir. Cemaatin toplu olarak yemin etmesinin ardından Ankara Millî Alayı'nın kuruluşuna girilmiştir. Hem alaya yazılan ilk asker hem de alayın kumandanı Müftü Hoca Rıfat Efendi olmuştur.<sup>63</sup> Pek çok Ankaralı alaya gönüllü olmuş, Ankara'nın kazalarından da alaya pek çok kişi katılmıştır. Serbest bırakılan tutuklular da askere alınmıştır.<sup>64</sup>

20. Kolordu karargâhının, dolayısıyla Ali Fuat Paşa'nın Ankara'ya taşınması Ankara'da yükselmekte olan millî duyguları artırmış ve millî teşkilatı güçlendirmiştir. Kısa bir süre sonra yayımlanan Amasya Genelgesi'nde Sivas'ta yapılacak ulusal bir kongreye çağrı yapılarak delegelerin Müdafaa-yı Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri ile belediyelerce seçileceği bildirilmiştir. Ancak Ankara'da henüz Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmamıştır.

Amasya Genelgesi ile Ankara'daki teşkilat eksikliği öne çıkmış, Ankara'ya dönen Ali Fuat Paşa, Ankara'nın manevi reisi hükmünde olan Müftü Hoca Rıfat (Börekçi) Efendi ile görüşerek Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nın kurulmasına karar vermiştir.<sup>65</sup>

Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 29 Ekim 1919 tarihinde Reis Müftü Rıfat (Börekçi), azalar Defterdar Yahya Galip, Kınacızade Şakir Efendi, Bulgurluzade Mehmet Efendi, Kütükçüzade Ali Bey, Attarzade Rasim Efendi, Hanıfzade Mehmet Efendi, Ademzade Ahmet Efendi, Binbaşılıktan Mütেকait Fuat Bey, Arslanhane Hatibi Hacı Ahmet Efendi tarafından kurulmuştur.<sup>66</sup> Bu listeden farklı olarak bazı eserlerde aza olarak Tulluzade

<sup>62</sup> Namazgâhtepe ya da Namazgâh. Bugün Etnografya Müzesinin bulunduğu yer. Geniş katılımlı olacak cuma, cenaze vb. namazların kılındığı alan. Bk. Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda Ankara*, Ankara 1993, s. 64.

<sup>63</sup> K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 252.

<sup>64</sup> Abdülkerim Erdoğan, Gökçe Günel, *İstiklâl Savaşı'nda Ankara*, s. 97-99.; Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya gelişine değin pek aktif gözükmemektedir. Bk. K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 252.

<sup>65</sup> N. H. Uluğ, *Hemşehrimiz*, s. 14-15.; A. Kaplan, *Millî Mücadele Dönemi ve Sonrasında Mehmet Rifat (Börekçi) Efendi*, s. 17-20.

<sup>66</sup> N. H. Uluğ, *Hemşehrimiz*, s. 264. 26 Mart 1921 tarihli Ankara Valiliği tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na yazılan belgede Ankara Vilayeti Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkezî azası; Müftü Rıfat Efendi, Mebus Yahya Galip Bey, Kınacızade Şakir Efendi, Bulgurluzade Mehmet Efendi, Kütükçüzade Ali Bey, Attarzade Rasim Efendi, Münifzade Mehmet Efendi, Ademzade Ahmet Efendi, Binbaşılıktan



Hacı Rifat<sup>67</sup> ismine de rastlanmaktadır. Cemiyetin teşkilatlanma çalışmaları yıl sonuna kadar devam etmiştir.<sup>68</sup> Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti karar defterlerine göre cemiyetin faaliyet alanlarının oldukça geniş olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar arasında propaganda çalışmaları, seçimler, hayır işleri, askerın, jandarmanın ve Kuvâ-yı Milliye'nin desteklenmesi, isyan meseleleri, TBMM binasının onarımı, Heyet-i Temsiliye'nin ihtiyaçları sayılabilir.<sup>69</sup> Örneğin cemiyet, Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelişinin ilk haftasında 46.500 lira yardım toplamıştır.

Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin faaliyetleri Heyeti Temsiliye'nin Ankara'ya gelmesinden önceki ve sonraki süreç olmak üzere iki evrede incelenebilir. İlk evrede vilayet dâhilindeki sancak ve kazalarda teşkilatlanmaya önem verilmiş, millî birlik ve beraberliğin sağlanması için her türlü destekte bulunmuştur. İkinci evrede ise Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına maddi ve manevi her türlü yardım yapılmaya çalışılmış, Ankaralıların bu çabası ve faaliyetleri Mustafa Kemal Paşa tarafından da büyük bir övgü ile dile getirilmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, vatanın kurtuluş mücadelesinde Ankaralıların özel bir yere sahip olduklarını belirtmektedir: "İstiklâl mücadelesi tarihinde Ankara namı en aziz bir mevki muhafaza edecektir... O zaman gösterdiğiniz bu vatani cesaret sayesinde ecnebi müdahalesiyle İstanbul'da kapatılmış olan Meclis-i Mebûsanı daha vasi bir salâhiyet ve şân-ı Milliye layık bir istiklâl ile Ankara'da açmak mümkün oldu... Binaenaleyh Ankaralı hemşerilerimin bu İstihlâs-ı vatan mücadelesinde ayrı bir hisse-i şerefi vardır."<sup>70</sup> Gerçekten de Millî Mücadele'nin başından itibaren Ankara şehri halkı maddi yardımlar konusunda büyük katkılarda bulunmuştur. Müftü Rifat Bey ile eşi Saniye Hanım'ın biriktirmiş oldukları cenaze paralarını bir torba içinde Mustafa Kemal Paşa'ya vermeleri, Ankaralıların yaptıkları yardımların mahiyetini anlamak açısından oldukça değerlidir.<sup>71</sup> Ankara halkının yardımları 13 Kasım 1919 tarihinden itibaren kayıt altına alınmış, 13.048 lira 74 kuruş ve bir miktar da altın yardımında bulunulduğu tespit edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye üyelerinin Ankara'ya geldikleri hafta Ankaralıları 46.500 liralık yardım toplamışlardır. Ankara şehir halkı yanında bağlı kazalardan da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kanalıyla yardımlar toplanmıştır. Örneğin Beypazarı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 20.000 kuruş, Keskin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 20.000 kuruş, Nallıhan, Kalecik ve Haymana müdafaa-i hukuk cemiyetleri 10'ar bin

mütেকait Fuat Bey, Hatip Hacı Ahmet Efendi olarak tespit edilmiştir.(Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), EBİS Sıra No: 01000226, Belge Kayıt No: 906863.).

<sup>67</sup> Cumhurbaşkanlığı Arşivi No:318-3, s.14; Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti tarafından hazırlanan genel Müdafaa-yı Hukuk üyeleri listesinde.

<sup>68</sup> Abdülkerim Erdoğan, Gökçe Günel, *İstiklâl Savaşı'nda Ankara*, s. 101.

<sup>69</sup> Merkez Heyetinin aldığı kararlar için bk. N. H. Uluğ, *Hemşehrimiz*, s. 265-281.

<sup>70</sup> *Şehr-i Kadim Ankara*, s. 184-185.

<sup>71</sup> M. M. Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, II, s. 507; Recep Çelik, *Millî Mücadele'de Din Adamları*, I, İstanbul1999, s.274; Ali Sarıkoyuncu, "Mehmet Rifat Efendi (Börekçi)'nin Millî Mücadele'deki Hizmetleri", *Diyanet İlim Dergi*, C. 31, sayı 1 (1995), s. 85; B. Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, s. 71-72.

kuruş, Ayaş ve Bâlâ kazaları ve Çubuk nahiyesi çeşitli tarihlerde ve miktarlarda yardımda bulunmuşlardır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Heyet-i Temsiliye'nin bütün masraflarının yanı sıra Meclis'in açılması için yapılan harcamaları da karşılamıştır. Ankara'ya gelen asker, sivil ve Kuvâ-yı Milliye birliklerinin masrafları da yine Ankaralılar tarafından karşılanmıştır. Hatta Çapanoğlu İsyanı'nı bastırmak üzere Ankara'ya gelen Çerkez Ethem'in birliklerinin yemek bedeli olan 20.000 kuruş Heyet-i Merkeziye tarafından ödenmiştir. Şair Mehmet Akif Bey'e irşat faaliyetleri sebebiyle de 200 lira ödenmiştir.<sup>72</sup>

### **Mehmed Akif Bey Ankara'da**

20 yılı başlarında İstanbul dışına çıkarak halkı mücadeleye davet çalışmalarına girişen Mehmed Akif, 1920 yılı Ocak ayı sonlarında gittiği Balıkesir'de Zağanos Paşa Camiinde verdiği vaazın metnini Sebirlürreşat Dergi'sinde yayınladı. Balıkesir'de bir müddet kalarak Hasan Basri (Çantay) Bey ile birlikte direniş yanlılarıyla görüşmüştü. Akif, mücadelenin başından itibaren de Anadolu'da verilen mücadelenin bir İttihatçı Hareketi değil memleket meselesi olduğunu izah ederek dili ve kalemiyle destek sağlamaktaydı. 1920 yılı Nisan ayı başında Ankara'dan davet gelmişti. Daveti getiren Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey idi. Hemen gitmeye karar verirken durumu yalnız yakın çalışma arkadaşı Eşref Edip ve damadı Ömer Rıza Bey'le paylaşan Akif, "Artık burada duracak zaman değildir, gidip çalışmak lazım. Bizim tarafımızdan halkı irşada ihtiyaç varmış. Çağırıyorlar. Mutlaka gitmeliyiz..." diyordu. İstanbul'dan Ankara'ya Ali Şükrü Bey ve oğlu ile birlikte giden Mehmet Akif TBMM'nin açılışının ertesi günü 24 Nisan 1920'de Ankara'ya ulaştı. İlk olarak doğruca Meclis'e gittiklerinde Mustafa Kemal Paşa ile Meclis kapısında karşılaştılar. Mustafa Kemal Paşa "sizi bekliyordum efendim, tam zamanında geldiniz, şimdi görüşmek kabil olmayacak, ben size gelirim" diyerek beraber çalışacaklarının işaretini vermiş oldu. Meclis'in açılışından sonraki ilk Cuma günü 30 Nisan 1920 tarihinde Hacı Bayram Camii'nde Cuma vaazı veren Akif, "Kuvâ-yı Milliye'nin bir "ittihatçı" hareket olmadığını altını çizerek bu vatanın Türk milleti için gidebilecek son yer olduğunu ihtar etmiştir. Dine ve halifeye karşı olmayan bu hareketin bir cihad-ı mukaddes, katılmanın ise dinen farz olduğunu vurgulayarak Müslümanların gönüllerindeki şüpheleri gidermeye gayret etmiştir.

Burdur ve Biga'dan mebus seçilen Mehmed Akif Bey, daha önce gidip halk ile temaslarda bulunduğu Burdur'dan mebusluğu tercih etmiş, 5 Haziran 1920 tarihinde de Meclis tarafından kabul edilmiştir. TBMM'de nadiren söz alarak kürsüye çıkan M. Akif'in daha ziyade halkı aydınlatarak millî mücadeleye maddi ve manevi desteklerini sağlamak için çeşitli merkezlere gittiği görülmektedir. Eskişehir, Burdur, Sandıklı, Dinar, Antalya, Afyon, Konya ve Kastamonu tespit edilebilen yerlerdir. Ekim 1920 ortalarında gelip bir ay kadar kaldığı Kastamonu'da Nasrullah Camii'nde verdiği vaaz Sebilürreşâd'da yayımlanmış, millî mücadelenin verildiği ruh halini çok güzel tasvir etmesi dolayısıyla büyük ilgi görüp çeşitli vilayetlerde basıldığı gibi cephelere de dağıtılmıştır. Akif'in Kastamonu dönüşünde Eşref Edip Bey ile birlikte Mustafa Kemal Paşa ile görüştüğü ve Millî Mücadele'nin başkomutanından Sebilürreşâd'ın katkıları konusunda takdîrîkâr sözler dinlediği bilinmektedir. Mehmet Akif'in 19 Ekim'de geldiği Kastamonu'daki faaliyetleri daha çok halka yönelik irşat faaliyetleri olarak değerlendirilebilir. Merkezdeki Nasrullah Camiinde ve ilçelerde yaptığı konuşmaları Sebilürreşâd'ta yayınlamıştır. Bu konuşmalar, İslam âleminin umumi durumu, İngilizlerin Müslümanları bölmek ve yönetmek

<sup>72</sup> B. Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, s. 66-73.

için kullandığı yöntemler, Sevr Anlaşmasının mahiyeti ve Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisinin desteklenmesi ana başlıkları altında toplanabilir. M.Akif'in Ankara günlerinde Sebilürreşâd'ı çıkarmaya devam ettiğini ve Derginin 467-527 numaralı sayılarını burada çıkardığını görüyoruz. Dergi işlerinin vaktinin büyük kısmını işgal ettiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyet-i Heyet-i Merkeziyesi'nin karar ve hesap defterlerine göre Kasım 1919-Temmuz 1920 ayları arasında Ankara eşrafından adları tek tek yazılı 105 kişi toplam 549.820 lira yardımda bulunmuştur. Aynı dönemde Ankara'da görevli memurların aybaşlarında aralarında toplayarak cemiyete verdikleri yardım tutarı 32.165 kuruştur. Ankara Hukuk Mahkemesi memurları 170 kuruş, din görevlileri 190 kuruş, 58. Alay subay ve erleri 4230 kuruş, 2. Alay subay ve erleri 3450 kuruş cemiyete yardımda bulunmuşlardır. Ankaralıların cemiyete yaptıkları maddi yardımların genel olarak üç alanda kullanıldığı tespit edilmektedir. Bunlar Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'nin ihtiyaçlarının karşılanması, Meclis binasının açılışa hazırlanması ve iç isyanların bastırılması. Ankaralıların bu yardımların dışında Sivas Kongresi'ni izleyen günlerde 18 bin lira toplayarak Heyet-i Temsiliye ve Kuvâ-yı Milliye için Mustafa Kemal Paşa'nın emrine yolladığı anlaşılmaktadır.<sup>73</sup>



27 Aralık 1919 Ankara (Heyeti Temsiliye...) (<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/>)

5 Nisan 1920'de 4. Damat Ferit Paşa Hükûmetinin kurulmasıyla birlikte İstanbul ve Ankara arasındaki mücadele daha da sertleşmiştir. İngilizlerin Millî Mücadele'yi baltalamak amacıyla bir fetva yayımlanması isteğini kabul eden Dürriyade Abdullah Efendi'nin şeyhülislamlık makamına gelmesinden itibaren yeni Şeyhülislam 11 Nisan'da Millî Mücadele aleyhinde 5 fetva yayımlamıştır. Bu fetvalara göre Millî Mücadele

<sup>73</sup> Abdulkeri Erdoğan-Gökçe Güner, *İstiklâl Savaşı'nda Ankara*, Ankara 2007, s. 125-129.

Halife'ye ve Sultan'a karşı bir isyandır; bu asilerin öldürülmesi farzdır, Müslümanların bu asilerle savaşması vaciptir. Bu yolda savaşanlar gazi ve şehit sayılacaktır. Onlar ile mücadeleden kaçınanlar dünyada ve ahirette cezaya müstahaktılar.<sup>74</sup> Uçaklar vasıtasıyla hava yolu da dâhil olmak üzere her türlü yola başvurularak Anadolu'ya dağıtılan bu fetvalardan dolayı millî kuvvetlerde firarlar görülmeye başlanmıştır. Aynı zamanda bu fetvalar Millî Mücadele'ye düşman her türlü kesimin harekete geçmesine neden olmuştur. Gerçekten de bu fetvalarla birlikte Millî Mücadele aleyhine Hatt-ı Hümayun ve Hükûmet beyannamesi de yayımlanmış, Anzavur Ahmet, Damat Ferit Paşa tarafından harekete geçirilmiştir. İngilizler ile görüşen Damat Ferit Paşa Anzavur Ahmet için yardım ve destek istemiştir. 11 Nisan 1920, Millî Mücadele'ye topyekûn saldırının başlangıç tarihi olmuştur.<sup>75</sup> Bugünlerde 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey, eğer derhal ünlü âlimlerden ve müftülerden bir karşı fetva alınmazsa Bursa'daki durumun çok vahim olabileceğini bildirmektedir.<sup>76</sup>

Bu durum karşısında Müftü Rifat Efendi ve beraberindeki âlimler heyeti 5 karşı fetva hazırlamıştır. 16 Nisan'da yayımlanan bu fetvalar Dürrizade'nin fetvalarıyla aynı üslubu taşımakta ve içeriğiyle ona alternatif oluşturmaktadır. Müftü Rifat Efendi'nin fetvalarına göre Halife esirdir. Onun kurtarılması bütün Müslümanlara farzdır. Bu uğurda savaşanlar şehit ve gazi olacaktır. Düşmanla iş birliği yaparak Müslümanlar ile savaşanlar büyük günahkârdırlar. Düşman zoruyla çıkarılan yalanlarla dolu fetvalar dinlenmemelidir.<sup>77</sup> Müftü Rifat Efendi'nin fetvalarına daha sonra Anadolu'dan pek çok âlim de imza atmıştır. Ankara'da yayımlanan fetvaların gerçeklere, akla ve dine daha uygun olması dolayısıyla Damat Ferit Paşa'nın fetva hamlesi boşa çıkarılmıştır.<sup>78</sup>

## 5. Mebûsan Meclisi ve I. TBMM Seçimleri

I. TBMM mebusları farklı zamanlarda gerçekleşen 2 genel seçim sonucunda belirlenmiştir. Bunların ilki ve aynı zamanda son Osmanlı Mebûsan Meclisini de oluşturan seçimler 1919'da yapılmıştır. İstanbul'un resmen işgalinin ardından faaliyetine son verilen Meclis-i Mebûsanın Ankara'ya gelebilen bazı kaynaklara göre 62,<sup>79</sup>

<sup>74</sup> *Takvîm-i Vekâyî*, 11 Nisan 1336, No: 3824, s. 1.

<sup>75</sup> Osman Akandere, "11 Nisan 1920 1336 Tarihli Takvim-i Vekâyî'de Kuvâ-yı Milliye Aleyhinde Yayımlanan Kararlar", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 6, S. 24 (1999), s. 423-424.

<sup>76</sup> Arif Güneş, "Mehmet Rifat (Börekçi) (1860-1941)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-rifat-borekci-1860-1941/> [08.06.2022]; Sinan Başaran, "Dürrizade Abdullah (1869-1923)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/durricane-abdullah-1869-1923/> [08.06.2022]; Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, s. 393-394.; Ali Sarıkoyuncu, "Mehmet Rifat Efendi (Börekçi)'nin Millî Mücadele'deki Hizmetleri", s. 92.

<sup>77</sup> *İrade-i Milliye*, 22 Nisan 1336, No: 38, s. 1.

<sup>78</sup> Ali Sarıkoyuncu, "Mehmet Rifat Efendi (Börekçi)'nin Millî Mücadele'deki Hizmetleri", s. 92.; B. Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, s. 105-109.

<sup>79</sup> Hasan Kendirci, *Meclis-i Mebûsandan Türkiye Büyük Millet Meclisine*, İstanbul 2004, s. 54.

bazı kaynaklara göre ise 88<sup>80</sup> mebusu I. TBMM'ye katılmıştır.<sup>81</sup> Bu mebusların haricinde I. TBMM için ayrıca 1920 seçimleri yapılmıştır.<sup>82</sup> Mondros Mütarekesi'nden itibaren yeni bir seçim arzusu Türkiye'nin gündemindedir. Ancak yeni bir seçimin yapılması millî hareketin ısrarlı mücadelesiyle ve Ali Rıza Paşa Hükümetinin kurulmasıyla mümkün olmuştur.<sup>83</sup> Heyet-i Temsiliye seçim kararının alınmasının ardından yayımladığı açıklamada Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyet mensuplarını seçim sırasında hukuka aykırı davranışlarda bulunmamaları konusunda uyarmıştır. Ayrıca cemiyetin adaylarının livalarda belirleneceğini ve Heyet-i Temsiliye'nin müdahil olmayacağını bildirmiştir. Ancak Heyet-i Temsiliye aday belirleme sürecinde bazı müdahalelerde bulunmuştur. Aynı şekilde valiliklerden ve mutasarrıflıklardan cemiyet adaylarının seçilmeleri için destek istemiştir. Mebus adaylarının belirlenmesi sırasında Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye ile istişarelerde bulunmuştur.<sup>84</sup>

1919 seçimleri sırasında 20. Kolordu Kumandanı Vekili Kaymakam Mahmut Bey, Ankara'daki Hürriyet ve İtilafçıları tutuklatmıştır. Niyeti onları sorgulamak ve millî hareket aleyhine çalışıp çalışmadıklarını soruşturmadır. Ancak Vali Yahya Galip Bey'in müdahalesiyle olay yalnızca bir gözdağına dönüşmüştür. Önce tutuklulara, Millîciler aleyhine faaliyetleri olup olmadığı sorulmuş, ret cevabı alınınca da aleyhte çalışılmayacağına dair kefalet senedi alınmıştır. Bu şekilde İtilafçıların millî hareketin aleyhinde faaliyetleri önlenmeye çalışılmıştır.<sup>85</sup> 1919 seçimi iki dereceli olarak yapılmıştır. Yalnız erkeklerin oy kullanabildiği bu seçimde seçme yaşı 25, seçilme yaşı 30'dur. Seçim sistemine göre her bir sancak birer seçim bölgesidir. Seçmen sayısı 75 bine kadar olan seçim bölgeleri birer mebus çıkaracak, sonraki her 50 bin seçmen için mebus sayısı bir artacaktır. Buna göre Ankara'nın çıkarabileceği mebus sayısı 4'tür.<sup>86</sup> 1919

<sup>80</sup> Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, İstanbul 1957, s. 310.

<sup>81</sup> 1920 Meclisine 170 mebus seçilmiştir. 6 Şubat 1920'de kurulan Felah-ı Vatan Grubunun 76 mebusan oluştuğu, daha sonra 11 mebusun daha gruba dâhil olduğu ifade edilmektedir. Bk. H. Aliyar Demirci, "Meşrutî Demokrasi: Dört Seçim, Dört Meclis (1908-1920)", *100. Yılında TBMM*, C.1, TBMM Basımevi, Nisan 2020, s. 82.

<sup>82</sup> I. TBMM'de kaç mebusun bulunduğu dair farklı sayılar telaffuz edilmektedir; M. M. Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, s. 399; Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, s. 337; Damar Arıkoğlu 381 mebusan bahsederken mebus olarak seçilip de çeşitli sebepler ile Meclis'e katılmayanlar ile birlikte toplam üye sayısının 437 olduğu düşünülmektedir. Bk. Güneş, İhsan, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Baskı, 1997, s. 75; Zeki Çevik, *Millî Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkasına" Geçiş (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2002, s. 290-293.

<sup>83</sup> Akif Peköz, *I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Meclis-i Mebûsan Seçimlerinin Değerlendirilmesi*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2015, s. 82.; Niyazi Karaca, *İstanbul Basınında 1919 Genel Seçimleri*, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1991, s. 65.

<sup>84</sup> Bekir Sıtkı Baykal, Heyet-i Temsiliye Kararları, s. 18, 19, 53.; Z. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II*, s. 206.; Naşit Hakkı Uluğ, *Hemşehrımız*, s. 268; Ahmet Demirel, *İlk Meclis'in Vekilleri- Millî Mücadele Dönemi'nde Seçimler*, İstanbul 2017, s. 44-45.

<sup>85</sup> Abdurrahman Kaplan, *Kurtuluş Savaşı'nın Hakanı Yahya Galip Bey*, s. 140-142.

<sup>86</sup> A. Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, s. 39, 43.

seçimleri 66 sancaktan<sup>87</sup> 61'inde yapılabilmiş, toplam 162 mebus seçilmiştir.<sup>88</sup> Dönemin basınına göre bu seçimler eksik ve kusurlarına rağmen genel olarak güvenli, şeffaf ve geniş katılımlı bir seçim olmuştur.<sup>89</sup> Heyet-i Temsiliye'nin desteklediği bazı adaylar seçilememiştir.<sup>90</sup>

7 Kasım 1919 tarihinde Ankara merkez livasından (Alfred) Ahmet Rüstem (Bilinski) Bey, Çayırılızade Mustafa Hilmi Efendi, Hacı Atıf Efendi ve Ömer Mümtaz Bey olmak üzere dört mebus seçilmiştir. Bu mebuslardan Ömer Mümtaz Bey Heyet-i Temsiliye üyesi, Alfred Rüstem Bey ise Heyet-i Temsiliye'nin istişarî üyesidir.<sup>91</sup> Heyet-i Temsiliye doğrudan Ankara'dan 2 mebus adayı belirlemiştir. Bunlardan biri Alfred Rüstem Bey, diğeri ise seçilemeyen Emekli Kurmay binbaşı Müfit Bey'dir.<sup>92</sup>

İstanbul'da toplanan Osmanlı Meclis-i Mebûsanı 12 Ocak 1920'de yasama faaliyetlerine başlamıştır. Özellikle Misak-ı Millî kararı alınmasından sonra İtilaf devletleri Meclis'in faaliyetlerinden son derece rahatsız olmuştur. Nitekim 16 Mart 1920'de İstanbul resmen işgal edilmiştir. Bu gelişme üzerine Heyet-i Temsiliye Reisi ve Erzurum Mebusu Mustafa Kemal Paşa 19 Mart günü yayımladığı bir genelgeyle Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanması için çağırıda bulunmuştur. Ayrıca yeni yapılacak seçim esaslarını da belirlemiştir. Buna göre 15 gün içerisinde her sancak 5 mebus seçecektir. Hızla seçim çalışmalarına başlanmış ancak bazı sancaklardaki mülki idareciler seçimlerin yapılması konusunda tereddüde düşmüştür. Başta Kâzım (Karabekir) Paşa olmak üzere bazı askerler duruma müdahale ederek seçimlerin yapılabilmesini sağlamıştır.<sup>93</sup> 1920 seçimlerinde Ankara'dan Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Beynamlı Hacı Mustafa Efendi, Şakir (Kınacı) ve Şemsettin (Bayramoğlu) Efendi mebus seçilmiştir. <sup>94</sup> Mustafa Kemal Paşa 1919 seçiminde Erzurum'dan seçilmiş olmasına rağmen 1920 seçimine Ankara'dan tekrar aday olmuş ve kazanmıştır.<sup>95</sup>

<sup>87</sup> M. Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, s. 319.

<sup>88</sup> A. Peköz, *I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Meclis-i Mebûsan Seçimlerinin Değerlendirilmesi*, s. 87.

<sup>89</sup> Tan Baykal vd., "1919 Seçimlerinin Türk Basınındaki Yansımaları", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. 7, S. 2 (2018), s. 228.

<sup>90</sup> Ahmet Demirel, *İlk Meclis'in Vekilleri-Millî Mücadele Dönemi'nde Seçimler*, İstanbul 2017, s. 44-45.

<sup>91</sup> M. Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, s. 295.; H. Kendirci, *Meclis-i Mebûsandan Türkiye Büyük Millet Meclisine*, s. 106, 115, 116, 144.; Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, s. 193-194.

<sup>92</sup> A. Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, s. 45.; Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, s. 18.

<sup>93</sup> İhsan Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919-1935)*, İstanbul 2017, s. 117-118.

<sup>94</sup> F. Çoker, *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, s. 17-18, 71-102.

<sup>95</sup> M. Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, s. 322.

I. TBMM'de Ankara Mebusları (<https://www5.tbmm.gov.tr/>)



**GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK**

Selanik 1881. Babası Ali Rıza Bey, annesi Zübeyde Hanım. Eğitim Harbiye, Erkân-ı Harbiye. Yabancı dil Fransızca. Meslek ve rütbe: Askerlik, Mareşal, Vilâyeti Şarkiye Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyeti

Erzurum Şube Başkanı, Erzurum ve Sivas Kongreleri Başkanı, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı, Cumhuriyet Halk Fırkası (Halk Fırkası) Kurucu Üyesi ve Genel Başkanı, Osmanlı Meclis-i Mebûsan IV. Dönem Erzurum Mebusu, I., II., III. ve IV. Dönem Ankara Milletvekili, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Kurucusu ve Başkanı, Büyük Millet Meclisi Reisi, Muvakkat ve 1. İcra Vekilleri Heyeti Reisi, Başkumandan, II. Dönem TBMM Başkanı, Cumhurbaşkanı, Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyası ile Gazi ve Mareşallik unvanlarının sahibi. Ölüm Tarihi: 10.11.1938.



**ALİ FUAT CEBESOY**

İstanbul 1882. Babası İsmail Fazıl, annesi Hatice Zekiye. Eğitim Harbiye ve Erkân-ı Harbiye. Yabancı dil Fransızca, Almanca. Meslek ve rütbe: Askerlik ve Diplomasi, Mirliva, Mevki Kumandanı, 3. Süvari Tümeni Kurmayı, Roma Sefareti Ataşemiliteri, Yanya Kolordusu Erkân-ı Harp Reisi, 8. Kolordu Erkân-ı Harp Reisi,

23., 25., 14. ve 5. Fırka ve 20. Kolordu Kumandanı, 2. Ordu Müfettişi Vekili, Batı Anadolu Kuvâ-yı Millîye Başkumandanı – Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Kurucusu, I. ve II. Dönem Ankara, IV. Dönem (Ara Seçim) (Batı Cephesi Kumandanı, Moskova Büyükelçisi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Başkanı), V., VI., VII. ve VIII. Dönem Konya, IX. Dönem Eskişehir, X. ve XI. Dönem İstanbul Milletvekili, I. Dönem Büyük Millet Meclisi Reis Vekili, VIII. Dönem TBMM Başkanı, II. Dönem 2. Ordu Müfettişi, VIII. ve IX. Dönem Millî Savunma Komisyonu Başkanı, 12. ve 13. Hükûmet Nâfia, 14. Hükûmet Münâkalât Vekili, Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyası sahibi. Ölüm Tarihi: 10.01.1968.



**HACI MUSTAFA BEYNAM**

Ankara/Beynam 1866. Babası Halil, annesi Asiye. Eğitim: Konya Medresesi. Yabancı dil Arapça, Farsça. Meslek ve rütbe Müderris, Kocabey Medresesi Müderrisi, Ankara Dârü'l-Hilâfe Medresesi Müderrisi, Osmanlı Meclis-i Mebûsan I. ve II. Dönem Ankara Mebusu, I. Dönem Ankara Milletvekili. Ölüm Tarihi: 25.10.1931.



**ŞAKİR KINACI**

Ankara 1875. Babası Hacı Abdülkerim, annesi Kamile. Eğitim Rüştîye. Meslek ve rütbe: Tüccar, Serbest Ticaret, Ankara Ticaret Odası Üyesi ve Başkanı, Ankara Belediye Meclisi Azası, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Azası, Türkiye İş Bankası Kurucusu ve Yönetim Kurulu Üyesi, I., II., III., IV., V. ve VI. Dönem Ankara Milletvekili. Ölüm Tarihi: 10.05.1940.



**ŞEMSETTİN BAYRAMOĞLU**

Ankara 1884. Babası Mehmet Tayip, annesi İffet. Eğitim Medrese. Meslek ve rütbe: Ankara Vilayeti Daimî Encümen Üyesi, Hacı Bayram-ı Veli Postnişini, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Üyesi, I. Dönem Ankara Milletvekili. Ölüm Tarihi: 25.01.1945

---



Mütareke'nin ilk aylarında Ankaralıların memlekette yaşananlardan rahatsızlık duyan ancak ne yapacaklarını bilmeyen ve umutsuz bir hâl içinde oldukları söylenebilir. Özellikle Ali Fuat Paşa'nın Ankara'ya gelişi ve Heyet-i Temsiliye'nin göreve başlaması ile şehirdeki Millî faaliyetler hızlanmıştır. Yahya Galip Bey ve Müftü Rıfat Efendi gibi yerel liderler de Ankara halkını başarılı biçimde yönlendirmişlerdir. Ankaralıların önce Heyet-i Temsiliye'ye ardından da TBMM'ye verdikleri destek hem o yıllarda hem de sonrasında Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere her kesimin takdirini toplamıştır.



*Ankara Büyük Millet Meclisi (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı)*

## 6. Kuvâ-yı Milliye'den TBMM Ordularına

Kuşkusuz belirli bir otoriteye bağlı olmayan, askerlik mesleğinin eğitim, disiplin ve esaslarından uzak olan Kuvâ-yı Milliye birliklerinin, düzenli ve teşkilatlı işgal ordularına karşı çete savaşları yaparak tam ve mutlak bir başarı kazanmaları mümkün değildi. Bununla birlikte yine de düşmanı bir hayli zayıflatmış, bir yıla yakın bir süre Yunan ileri harekâtını yavaşlatmış ve zaman zaman da durdurmuşlardır. Ayrıca Millî Mücadele karşıtı ayaklanmaların bastırılmasında da bu kuvvetler etkili olmuşlardır. Aralarında eşkıyalar, kanun kaçakları gibi kişilerin de bulunduğu Kuvâ-yı Milliye birliklerinden şüphe yok ki askerî disiplin beklenemezdi ancak geçici bir süre, düzenli bir ordu kuruluncaya kadar bu gayrinizami kuvvetlerin Millî Mücadele'ye büyük hizmetleri olmuştur.

Düzenli ordu kurulmasına yönelik ilk girişimlerden birinin Türkiye Büyük Millet Meclisinin 16 Mayıs 1920 tarihinde Ankara ve Sivas'ta 10'ar bin kişiden oluşan tümenlerin kurulmasına dair kararı olduğu söylenebilir.<sup>96</sup> 11 Ağustos 1920 tarihinde ise Ankara'da piyade süvari ve topçu askerlerden oluşan beş bin kişilik düzenli bir askerî birlik kurulması karar verilmiştir.<sup>97</sup> Yunan birliklerinin planlı ve düzenli biçimde

<sup>96</sup> BCA, 30.10.1.1, 1-1-7.

<sup>97</sup> BCA, 30.18.1.1, 1-8-20.

yürüttükleri askerî hareket karşısında üst üste başarısızlığa uğranılması sonucunda TBMM İcra Vekilleri Heyeti, Kuvâ-yı Milliye'nin düzenli bir orduya çevrilmesini kararlaştırmıştır. Doğuda Kâzım Karabekir komutasında tek düzenli birlik XV. Kolordu idi. Bu nedenle yeni kurulacak birlikler Batı Cephesi'nde, Yunanlara karşı oluşturulacaktı. Böylece ilk kez Batı Cephesi yeni kurulan Türk ordusunun savunmasına bırakılacaktı. Ancak düzenli ordu çalışmaları sırasında bazı Kuvâ-yı Milliye şefleri otoritelerini kısıtlayacak ya da ortadan kaldıracak bu teşebbüse karşı durarak ayaklanmışlardır. Ayaklanmaların bastırılmasından sonra ise arta kalan bütün millî kuvvetler TBMM Orduları adı altında birleştirilmişlerdir. Bundan sonra, TBMM İcra Vekilleri Heyeti düzensiz ordu fikrini ve siyasetini ortadan kaldırmak için Batı Cephesi'ni Güney ve Batı Cephesi olarak ikiye bölüp, Batı kısmına Albay İsmet Bey (İnönü)'i, Güney kısmına da Albay Refet Bey (Bele)'i tayin etmiştir. Fevzi Paşa (Çakmak) Millî Müdafaa Vekilliği ve aynı zamanda Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği vazifesini üstlenmiştir. Görüldüğü üzere bu durumda bütün gayretler, dağınık askerî kuvvetleri belirli kurallar doğrultusunda düzenli ordu haline getirmeye ve günün şartlarına göre savunma planları hazırlamaya sevk edilmiştir.

Mondros Mütarekesi sonrasında terhis edilen Türk Ordusu çok büyük bir yara almıştır. İstiklâl mücadelesinin belkemiğini teşkil eden düzenli kuvvetlerin oluşturulması, donatılması gibi meseleler TBMM İcra Vekilleri Heyeti ve başkumandanlığın en önemli sorunlarından biri olmuştur. Mondros Mütarekesi'nden sonra terhis edilen ordu taburlarının mevcudu 100-150 kişiye kadar düşmüştü. Gelibolu Yarımadası'ndaki 49. Tümen, 55. Tümen ve 60. Tümenin taburlarında ise 80 kişi kadar kalmıştı. Toplamda ordunun mevcudu 50.000'i geçmiyordu. Millî Mücadele yıllarında Başkumandanlık, düzenli orduyu kurmak ve mevcudunu artırmak için yeni bir yapılanmaya gitmek zorunda kalmıştır. Ordunun yeniden yapılanması için en başta cephane ve subay sorununun çözülmesi gerekmiştir. TBMM, subay açığını kapatmak için önce İstanbul'dan kaçıp Anadolu'ya gelen subayları, terhis edilen ordudaki yedek subayları ve Ankara'da açılan subay talimğâhından yetişen subayları orduya katmıştır.<sup>98</sup> İstanbul'da Şerif Paşa Konağı'nda 24 Ekim 1919-7 Temmuz 1920 tarihleri arasında bir yıl öğrenim görüp, Anadolu'da Millî Mücadele'ye katılan askerî öğrenciler, 1922 yılında Ankara'da Yıldırım Beyazıt Meydanı ile Aydınlık Evler arasında bulunan Ziraat Mektebi'nde üç aylık kursa alınmışlar, başarılı olanlar subay olarak TBMM ordularında görev almıştır.<sup>99</sup>

Türkiye Büyük Millet Meclisi düzenli ordunun kuruluş aşamasında subay ihtiyacını karşılamak için Ankara'da Abidin Paşa Köşkü'nde 1 Temmuz 1920 tarihinde Sunuf-ı Muhtelif Zabitan Namzetleri Talimğâhını açmıştır. Bu talimğah 24 Haziran 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul'dan kaçan, Ankara'ya gelen Kuleli Askeri İdadisi öğrencilerini ziyaret etmesinden sonra verdiği emirle kurulmuştur.<sup>100</sup> TBMM İcra

<sup>98</sup> Zekeriyâ Türkmen, *Mütareke Dönemi'nde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Ankara 2001, s.184.

<sup>99</sup> Levent Evren, *Türk Kara Ordusunda Kurmay Subay Yetiştirilmesi (1848-1927)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2018, s.188-189.

<sup>100</sup> Z. Türkmen, *Mütareke Dönemi'nde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, s.278.

Vekilleri Heyetinin Harp Okulu öğrencileri için Ankara'da açtığı bu talimgâhta, İstanbul'dan ve diğer yerlerden gelen askerî lise ve harp okulu öğrencileri sıkı bir eğitime tabi tutulmuşlardır. Böylece Türk Ordusunun takım-bölük gibi gruplarının subay eksikliği giderilmeye çalışılmıştır. Kurulan talimgâhın ilk harbiye öğrencilerini, kendi istekleriyle İstanbul'dan Anadolu'ya gelen Maçka Subay Okulu ve Okulun 1. Sınıf Harp Okulu öğrencileri, Kuleli Askerî İdadisinin çeşitli sınıflarındaki öğrenciler ve yedek subaylar oluşturmuştur. Bu öğrencilerin toplam sayısı 250 kadardır. Bunlardan İstanbul'daki Kuleli Askerî Lisesi'ni başarıyla bitirerek Harp Okuluna geçen 500 mevcutlu sınıfın 42 kişilik ilk kafilesi, Yüzbaşı Rüsuhi komutasında dört aylık zor bir eğitim süresini başarıyla tamamlayarak Türk İstiklâl Harbi'nde gerçekleşen tüm muharebelere katılmışlardır.

Üç dönem halinde faaliyet yapan Ankara talimgâhının mevcudu, İstanbul'dan kaçan başka öğrenci ve sivil okullardan gelen öğrenciler ile birlikte daha da artmıştır. Bu talimgah 10 Ekim 1920'de 175 mezun vermiştir. Subay yetiştiren talimgâh Millî Mücadele'nin sonuna kadar varlığını sürdürmüştür. 1921 yılı ekim ayında ise verdiği mezunlarının sayısı 537'ye ulaşmıştır.<sup>101</sup> Bundan başka topçu subay ve astsubayları yetiştirmek üzere Ankara'nın Zir Köyü'nde Topçu Okulu açılmıştır.<sup>102</sup>

TBMM İcra Vekilleri Heyeti, millî ordunun subay kadrosunun yetiştirilmesinde olduğu gibi er eğitimine de eldeki olanaklar ölçüsünde gayret göstermiştir. Orduya alınan genç erler, kısa süreli bir eğitimden sonra hemen cepheye gönderilmişlerdir. Ne var ki zamanın yetersizliğinden dolayı erlere verilen eğitim kısa sürede tamamlanmak zorunda kalmıştır. 1921 yılının ilk aylarında silah altına alınanlardan, erken doğumlu yedek erlerin eğitimi, daha çok birliklerde yapılan 15 günlük tazeleme eğitimiyle pekiştirilirken, acemi erlerin de çeşitli sınıflar için kurulmuş olan depo birliklerinde altı haftalık bir eğitim süresi içinde yetiştirilmesi esası kabul edilmiştir. Başlı başına birer eğitim merkezi olan bu depo birlikleri, Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden sonra yeniden düzenlenerek yerleri değiştirilmiştir. Birden yediye dek numaralanan bu depo alayları, Yozgat, Karaman, Kastamonu, Ankara, Çankırı ve Akşehir (I. Süvari Depo Alayı)'de çalışmışlardır.<sup>103</sup>

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı 1919 Mayıs'ında merkezi Konya'da bulunan 2. Ordu Müfettişliğinin yetki alanında bulunan kıtaat 20. Kolordu Karargâhı ile birlikte Ankara bulunuyordu.<sup>104</sup> 20. Kolordu ile merkezi Konya'da bulunan 12. Kolordu'nun kuvvetleri toplam 5609 subay ve er, 17.272 tüfek, 63 ağır makineli tüfek, 40 top ve 4103

<sup>101</sup> *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), s.279.*

<sup>102</sup> *Türk İstiklâl Harbi, C.II. Batı Cephesi, Ks.5, Kit.1, Sakarya Meydan Muhaberesi'nden Önceki Olaylar ve Mevzii İlerisindeki Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921), Ankara 1995, s.54.*

<sup>103</sup> *Türk İstiklâl Harbi, C.II. Batı Cephesi, Ks.5, Kit.1, Sakarya Meydan Muhaberesinden Önceki Olaylar ve Mevzii İlerisindeki Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921), s.54.*

<sup>104</sup> *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 15(Mart 1956), s.4.*

hayvandan müteşekkildi.<sup>105</sup> 23. ve 24. Tümen de karargâhlarıyla Ankara'da bulunuyordu.<sup>106</sup> 20.Kolordu Kumandan Vekili Kaymakam Mahmut Bey'di ve vekâleten 20. Kolordu'ya kumanda ediyordu.<sup>107</sup>

Millî Mücadele Dönemi'nde TBMM askerî yapının yeniden teşkili için bazı düzenlemeler yapmıştır. Müdafaa-i Millî Vekâletine Fevzi Paşa, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletine İsmet Paşa getirilerek 3 Mayıs 1920 tarihinde oluşan İcra Vekilleri Heyetinde yer almışlardır. Müdafaa-i Milliye ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin görev ve kuruluş amaçları şöyle açıklanmıştır: Ordunun sevk ve idaresini, seferberlik işlerini, kuruluş ve kadrolarını yapmak.<sup>108</sup> Müdafaa-i Milliye Vekâleti karargâhını, şube ve diğer birimlerini teşkil etmek üzere 14. Kolordu Kumandanlığı Bandırma'dan Ankara'ya nakledilmiştir. Nihayet 12 Temmuz 1920'de TBMM düzenli ordunun kurulması kararını vermiştir. Ancak bu karara bazı Kuvâ-yı Milliyeciler uymak istememişlerdir. Yunanların 22 Haziran tarihinde yaptıkları taarruzla Bursa-Uşak hattının hâkimiyetten çıkmasından sonra ise bölgedeki tüm kuvvetler bir komuta altında toplanarak Batı Cephesi kurulmuş ve kumandanlığına da Ali Fuat Paşa atanmıştır. Batı ordusunun kurulması ile ilgili olarak TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa bir genelge yayımlamıştır. Bu genelgeye göre;

1. "Yeni teşkil olunan Batı Cephesi Kumandanlığına ordu kumandanı yetkisi ve göreviyle Ali Fuat Paşa atanmıştır.
2. 12'nci ve 20'nci Kolordular ile İzmir Kuzey Kolordusu adını alan Kuzey Cephesi, Ali Fuat Paşa emrine verilmiştir.
3. İzmir Kuzey Kolordusu Kumandanlığına, Albay Kâzım, 20'nci Kolordu Kumandanlığına Albay Bekir Sami, 56'ncı Tümen Kumandanlığına 10'ncü Kafkas Kumandanı Yarbay Kemalettin Sami atanmışlardır.
4. Adana Cephesi'nde bulunan 41'nci Tümen, kolordu kuruluşundan çıkarılmıştır. Bu tümen, askerî harekât bakımından şimdilik bağımsız ve Genelkurmay Başkanlığı emrinde bulunacaktır.
5. 12'nci 20'nci Kolordular ve İzmir Kuzey Kolordusunun şimdi mevcut olan asker alma bölgeleri yine kolordular emrinde olmak üzere Batı Cephesi Kumandanlığının ikmal bölgesini teşkil edeceklerdir.
6. Ankara'da doğrudan doğruya Millî Müdafaa Vekâleti emrinde olmak üzere, Ankara Kumandanlığı teşkil edilecektir. Ankara'da şimdi mevcut bütün birlik ve kurumlar, Ankara Kumandanlığı emrinde olacaktır."<sup>109</sup>

<sup>105</sup> *Türk İstiklâl Harbi II/1. Kısım*, Ankara 1994, s.89.

<sup>106</sup> *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, IV/1. Kısım*, s.85.

<sup>107</sup> Atatürk, *Nutuk-Söylev*, I, s. 232; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmî Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri, Kaynak Yayınları*, Ankara 1997, s.38.

<sup>108</sup> Zekeriya Türkmen, *Mütareke Dönemi'nde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, s.272.

<sup>109</sup> *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi IV/1*, s.118.

Millî Müdafaa Vekâleti kuruluşundan sonra Bandırma bölgesinde bulunan 14'ncü Kolordu karargâhı Vekâletin şubelerini oluşturmak üzere Ankara'ya getirilmiştir. Bu suretle Vekâlet, başlangıçta dört daire ve iki şubeden ibaret olmak üzere teşkilatlandırılmıştır. Aynı zamanda bu daire ve şubelerin adlarıyla görev ve sorumlulukları da belirlenmiştir. Buna göre;

Harbiye Dairesi: Silah, cephane, teknik gereçler, tahkimat, uçak ikmali ve sevk (gönderme) işleriyle,

Asker Alma Dairesi: Silah altına celp, terhis ve taşıt araçları ikmaliyle,

Zat işleri (Personel Başkanlığı): Subay ikmali ve atamalarıyla,

Levazım Dairesi: Millî Ordu'nun silah ve cephane ikmalinden başka bütün beslenme ve donatımının tedarik ve ikmali işleriyle.

Sağlık Şubesi: Sağlık personeli ikmali ve sağlık işleriyle ilgilenecektir.

Başlangıçtaki teşkilat yapısı ve birimler, ihtiyaca göre zamanla yenilenmiş ve geliştirmiştir. Örneğin 1920 Kasım'da Muhasebe, Mübayaat Komisyonu, Ordu Dairesi (Askeralma yerine), Umur-u Muhakim Daire Müdüriyeti, Piyade ve Süvari Muhafız Bölüğü kurulmuştur. Öte yandan Levazım Dairesi'nin bünyesinde yer alan inşaat şubesi de bu daireden ayrılarak bağımsız bir şube haline getirilmiştir. Ocak 1921'de yapı biraz daha genişletilerek Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü, Heyet-i Teftişye Dairesi, İmalatı Harbiye Müdürlüğü, Umur-u Bahriye ve Umur-u Havaiye Şubeleri eklenmiştir. Yine Şubat 1921'de yapılan bazı değişikliklerle Harbiye Dairesi'nin bünyesinde, İstihkâm ve Kıtaat-ı Fenniye Şubelerinin de eklenmesiyle yeni bir teşkilatlanmaya gidilmiştir. Türk İstiklâl Savaşı sonuna kadar da bu kuruluş ve kadrolar herhangi bir değişikliğe uğramadan devam etmiştir.<sup>110</sup>

1 Mayıs 1921 tarihinde yapılan değişiklikler ile Türk Kara Kuvvetlerinin kuruluşu gerçekleşmiş, tümen yetkisinde olmak üzere Ankara Kumandanlığı Yarbay Fuat Bey komutasına verilmiştir. Bundan başka cephe kumandanlıklarının doğrudan doğruya bağlı buldukları Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Karargâhı da Ankara'da konuşlanmış<sup>111</sup> ve karargâh binası Ziraat Mektebi olmuştur.<sup>112</sup> Sakarya Muhaberesi esnasında Başkumandanlık Karargâhı Ankara'nın güneyinde Polatlı-Alagöz Köyü'nde kurulmuştur.<sup>113</sup>

<sup>110</sup> *Türk istiklâl Harbi, VII, İdari Faaliyetler*; s. 229.

<sup>111</sup> *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)*, s.260-263.

<sup>112</sup> *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)*, s.198.

<sup>113</sup> Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal, II*, İstanbul 1993, s.16.

Ankara Kumandanlığı Karargahı'na bağlı birliklerden 31. Piyade Alayı, Merkez Taburu, Ankara Süvari Alayı (teşkil edilmekte olan), süvari bölüğü, istihkâm bölüğü, muhabere bölüğü, 4. Tabur ve Ankara İstihkâm ve İnşaat Taburu, ulaştırma taburu, oto bölüğü, bando bölükleri de Ankara ve dolaylarında konuşlanmıştır. Bunlardan başka Ankara Kumandanlığı kuruluşuna Ankara Merkez Kumandanlığı, kimlik inceleme kurulu, üst subay ve subay askerî mahkemesi, er askerî mahkemesi, subay tevkifhanesi, er tevkifhanesi, merkez hastanesi, Sanatoryum, kıslalar müdürlüğü ve silah depo müdürlüğü de dâhil edilmiştir.<sup>114</sup>

Bu dönemde TBMM Ordusunun genel toplam subay sayısı 8.462'dir. Orduya bağlı er sayısı ise 153.154'tür. Ordunun elinde 81.532 tüfek, 735 ağır makineli tüfek, 359 hafif makineli tüfek ve 311 top bulunmaktadır. Genel toplam içerisinde ise Ankara Kumandanlığının mevcudu 214 subay ve 4.819 erdir. Mevcut silahlar ise 1.883 tüfek, 4 ağır makineli tüfek, 8 hafif makineli tüfektir.<sup>115</sup>

Menzil teşkilatlarının ihtiyacı karşılamaması üzerine 10 Ocak 1921'de doğrudan Millî Müdafaa Vekâletine bağlı olmak üzere bir Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu genel müdürlük, Doğu ve Güney Anadolu'nun batı ile olan kara ulaştırmasının yeterli bir organizasyona bağlanması gerektiğinden ilk olarak memleket içinde güvenli bir menzil karayolları ulaştırma ağı kurmakla görevlendirilmiştir. Buna göre 1921 Nisan ayında Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü emrinde daha da geliştirilerek oluşturulan yeni menzil teşkilleri kısaca şu şekli almıştır:

Sivas Menzil Müfettişliği (emrinde sekiz yerde nokta kumandanlığı, üç yerde silah ve donatım deposu); Kayseri Menzil Bölge Müfettişliği (emrinde bir hat kumandanlığıyla, beş yerde nokta kumandanlığı, üç yerde iâşe merkezi ve iki yerde mevki hastanesi, bir reviri, bir otomobil kolu ve bir silah ve donatım deposu olmak üzere);

Kastamonu Menzil Müfettişliği (emrinde, iki hat kumandanlığı, beş yerde nokta kumandanlığı, 11 yerde menzil konak kumandanlığı, yedi yerde iâşe merkezi, bir mevki hastanesi, iki yerde revir, üç arabalı kol, dört mekkâreli kol, bir develi kol ayrıca teşkil edilmek üzere olan iki arabalı kol, iki yerde subay konukevi ve lokantasıyla silah ve donatım deposu). Bundan başka Karaman'da bir hat kumandanlığıyla bir nokta kumandanlığı, Karamürsel'de bir hat kumandanlığı (emrinde dört nokta kumandanlığı ve bir silah ve donatım deposu). Sarayönü'nde: Bir hat kumandanlığı (emrinde üç nokta kumandanlığı, bir 500 yatak mevki hastanesi ve bir revir olmak üzere). Kocaeli bölgesinde: Bir hat kumandanlığı (emrinde üç yerde nokta kumandanlığı, iki yerde konak kumandanlığı, bir silah ve donatım deposu). Yahşihan'da: Bir konak kumandanlığı, Kalecik'te: Bir nokta kumandanlığı ile iki yerde subay konukevi, Çankırı'da: Bir nokta kumandanlığı; altı yerde konak kumandanlığı, bir subay konukevi ve Çankırı Memleket

<sup>114</sup> *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), s.264.*

<sup>115</sup> *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), s.269.*

Hastanesi. Ankara bölgesinde: Bir nokta kumandanlığı; dört yerde konak kumandanlığı, bir yerde iâşe merkezi; yaralı tedavisi için bir hastaneyle bir mevki hastanesi; 150 arabalı üç kol halinde bir ulaştırma taburu; bir subay konukevi.<sup>116</sup> Sakarya Muharebelerinden sonra (Ekim 1921 sonunda) Yahşihan ve Ankara Menzil Müfettişlikleri lağvedilmiştir.<sup>117</sup>

Millî Mücadele Dönemi'nde giyecek eksikliğini gidermek için de Ankara'da bazı kurumsal düzenlemelere gidilmiştir. Tekâlif-i Milliye Emirleri doğrultusunda ordunun çeşitli gereksinimlerini sağlamak üzere kurulmuş bulunan Tekâlif-i Milliye Komisyonlarınınca bir yandan 2 numaralı Tekâlifi Milliye Emri (her evin bir takım çamaşır, birer çift çanak ve çorabı hazırlama zorunluğu) uyarınca ordunun en çok ihtiyaç duyduğu giyim eşyasının sağlanmasına çalışılırken, diğer yandan Millî Müdafaa Vekâleti, Bolu, Kastamonu, Maraş'ta birer yapımevi, Kayseri'de bir tekstil fabrikası kurulmasını sağlamıştır. Bunlardan başka Ankara'da sanayi takımları ile bir imalathane faaliyete geçirilmiştir.<sup>118</sup>

TBMM İcra Vekilleri Heyeti, Millî Ordu'nun savaş gücünü artırabilmek için, gereksinim duyduğu çeşitli ikmal maddelerinin sağlanması konusunda birçok kararlar almış ve büyük bir azimle bu kararların uygulanmasını sağlamıştır. Alınan bu kararlar arasında, savaş için gerekli görülen ihtiyaçların bir kısmının yurt içinde kurulacak yapım evlerinden sağlanması da bulunmaktadır. Bu maksatla daha o tarihlerden itibaren İstanbul'daki fabrikalardan birkaçının tümüyle, bir kısmının da bazı tezgâhlarının sökülerek Anadolu'nun çeşitli yerlerinde monte edilmek suretiyle faaliyete geçirilmiştir. İşte, bu ve benzeri çalışmalardan olmak üzere Eskişehir ve Ankara'da kurulmuş olan silah yapım evleri Harbiye Dairesi'nin denetim ve kontrolüne verilmiştir. Teşkilat ve kuruluş itibarıyla günden güne gelişme gösteren Millî Ordu'nun, çalışmalara paralel gittikçe çoğalan harp silah, araç ve gereç ihtiyaçlarının karşılanabilmesi zorunluluğu, imalat-ı Harbiye işlerinin genişlemesine de neden olmuştur.<sup>119</sup> Ankara'da bir top onarım evi kurulmuş, tüfek onarım işleri de buraya aktararak, her iki üretim birimi Silah ve Onarım Evi adı altında birleştirilmiştir. Silah ve Onarım Evi gün geçtikçe geliştirilerek top, tüfek, ağır makineli tüfek, telemetre ve dürbün onarımlarıyla çeşitli yedek parça, tüfek, ağır makineli tüfek namluları da yapılmıştır.<sup>120</sup>

İmalat-ı Harbiye 1921 yılında, çeşitli harp silahı araç ve gereçleri üzerinde yaptığı onarımlarla millî ordunun savaş gücüne büyük katkı sağlamıştır. Bu işler arasında çeşitli cins ve sayıda olmak üzere 15 kalemi piyade, 10 kalemi topçu silah ve gereçlerine ait

<sup>116</sup> *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), s.281-282.*

<sup>117</sup> *Türk İstiklâl Harbi, VII. İdari Faaliyetler, s.335-336.*

<sup>118</sup> *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), s.286.*

<sup>119</sup> *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), s.289.*

<sup>120</sup> *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), s.290.*

onarımlarla bir milyona yaklaşan piyade fişegi, 400.000'i aşan top mermisi tahviliyle 10.000'den fazla süngü ve kasaturanın tüfeklere uydurulması, çeşitli cins ve sayıda altı kalem ulaştırma araç ve gereç onarımıyla bir fabrika ve tezgâh onarımı sayılabilir. İmalat-ı Harbiye'nin 1921 yılı başlarındaki verimi zamanla 20 katına çıkarılmıştır.<sup>121</sup>

Ankara'da Hükûmet kurulduktan sonra millî ordunun teşkili sırasında Millî Müdafaa Vekâleti emrinde önce bir veteriner şubesi kurulmuştur. Bu şubenin kurulmasıyla da şimdiki İstanbul Veteriner İşleri Dairesi ile sürdürülen bağlantı kesilmiştir. 28 Ekim 1920'de Veteriner Şubesi, daire haline getirilmiştir. Bu gelişmeyi Veteriner Dairesi'ne bağlı olmak üzere Ankara Hayvan Hastanesi ile bir Nal ve Mıh Yapımevinin kuruluşu izlemiş ve Vekâlet emrinde bir de nakliye okulu açılmıştır.<sup>122</sup> Polatlı'daki nal ve mih yapımevinin eklenmesiyle Ankara'da daha geniş çapta bir yapımevi kurulmuştur. Bu arada Batı Cephesi İlaç Deposu lağvedilmiş, birlik ve menzillerin gereksinimleri Vekâlete bağlı Ankara'daki ilaç deposundan sağlanmaya başlanmıştır.<sup>123</sup>

Sığır vebasından dolayı çok kayıp verildiğinden<sup>124</sup> hayvan kaybını önlemek için Erzincan serum evinden getirilen az miktardaki serumların Batı Cephesi'ne zamanında ulaşmaması ihtimaline karşı Ankara'da da bir serum evi faaliyete geçirilmiştir. Bununla birlikte Konya'da yeniden bir uçak istasyonu ve Ankara'da da bir hava araç gereç deposu kurulmuştur.<sup>125</sup>

---

<sup>121</sup> *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), s.290.*

<sup>122</sup> *Türk İstiklâl Harbi, VII., İdari Faaliyetler, s.570-572.*

<sup>123</sup> *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), s.302.*

<sup>124</sup> *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), s.302.*

<sup>125</sup> *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), s.384.*



## Kaynaklar / References

### Arşiv

Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

### Sürelî Yayınlar

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

İrâde-i Milliye

Mefkûre

### Resmî Yayınlar

Takvîm-i Vekayî

### Araştırma Eserler

Akşin, Sina, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, İstanbul 1992.

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev*, I, 1919-1920, Ankara 2012.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal*, II, İstanbul 1993.

Bayar, Celal, *Ben de Yazdım: Millî Mücadeleye Giriş*, VIII, İstanbul 1997.

Baykal, Bekir Sıtkı, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara 1974.

Borak, Sadi, *Atatürk'ün Resmî Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Ankara 1997.

Cebesoy, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hâtıraları*, İstanbul 1953.

Cebesoy, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar*, İstanbul 1953.

Çelik, Recep, *Millî Mücadele'de Din Adamları*, I, İstanbul 1999.

Çevik, Zeki, *Millî Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkasına" Geçiş (1918-1923)*, 2002.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-23*,

Demirci, H. Aliyar, "Meşrutî Demokrasi: Dört Seçim, Dört Meclis (1908-1920)", *100. Yılında TBMM*, C.1, TBMM Basımevi, Nisan 2020.

Demirel, Ahmet, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İstanbul 1994.

Demirel, Ahmet, *İlk Meclis'in Vekilleri- Millî Mücadele Dönemi'nde Seçimler*, İstanbul 2017.

Dönmez, Cengiz, *Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Ankara 1999.

Erdeha, Kâmil, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, İstanbul 1975.

Erdoğan, Abdulkerim ve Gökçe, Günel, *İstiklâl Savaşı'nda Ankara*, Ankara 2007.

Esin, Taylan ve Zeliha Etöz, *1916 Ankara Yangını- Felaketin Mantiği*, İstanbul 2015.

Galanti, Avram, *Ankara Tarihi I-II*, Ankara 2005.

Goloğlu, Mahmut, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Ankara 1970.

Güneş, İhsan, *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919-1935)*, İstanbul 2017.

Güneş, İhsan, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Baskı, 1997.

*İngiliz Muhibleri Cem'iyeti*, Hilâl Matbaası, Dersaâdet 1335.

Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, I, Ankara 1997.

Kaplan, Abdurrahman, *Kurtuluş Savaşı'nın Hakanı Yahya Galip Bey*, Ankara 2019.

Kendirici, Hasan, *Meclis-i Mebûsandan Türkiye Büyük Millet Meclisine*, İstanbul 2004.

Müderrişoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı'nda Ankara*, Ankara 1993.

Sakallı, Bayram, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, Ankara 1988.

Sarihan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, Ankara 1993.

Sarihan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, Ankara 1984.

Şapolyo, Enver Behnan, *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, İstanbul 1958.

*Şehr-i Kadim Ankara*, III, Ankara 2016.

Tevetoğlu, Fethi, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Ankara 1988.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, II, İstanbul 1986.

*Türk İstiklâl Harbi, C.II. Batı Cephesi, Ks.5, Kit.1, Sakarya Meydan Muhaberesi'nden Önceki Olaylar ve Mevzii İlerisindeki Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, Ankara 1995.

*Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri I. Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, C.X*, Ankara, 1985, S.86.

*Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)*.

Türkmen, Zekeriya, *Mütareke Dönemi'nde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Ankara 2001.

Uluğ, Naşit Hakkı, *Hemşehrimiz*, İstanbul (b.t.y).

### **Makaleler**

Akandere, Osman, "11 Nisan 1920 1336 Tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuvâ-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 6, S. 24 (1999), s. 417-468.

Baykal, Tan vd., "1919 Seçimlerinin Türk Basınındaki Yansımaları", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. 7, S. 2 (2018), s. 214-229.

- Demiryürek, Mehmet, "İngiliz Muhibler Cemiyeti Hakkında Bazı Notlar ve Belgeler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 10, S. 37-38 (2006), s. 77-101.
- Esin, Taylan, "Yunanca Kaynaklara Göre 1916 Ankara Yangını", *Toplumsal Tarih*, S. 227, (Kasım 2012), s. 22-34.
- Güneş, İhsan, "Azm-i Millî Yurdu Nizamnamesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 12 (1993), s. 373-382.
- Sarıkoçuncu, Ali, "Mehmet Rifat Efendi (Börekçi)'nin Millî Mücadele'deki Hizmetleri", *Diyanet İlim Dergi*, C. 31, sayı 1 (1995), s. 79-102.

### Tezler

- Alp, Burcu Başak, *Yerli Kaynaklar Bağlamında İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013.
- Evren, Levent, *Türk Kara Ordusunda Kurmay Subay Yetiştirilmesi (1848-1927)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2018.
- Kaplan, Abdurrahman, *Millî Mücadele Dönemi ve Sonrasında Mehmet Rifat (Börekçi) Efendi*, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2010
- Karaca, Niyazi, *İstanbul Basınında 1919 Genel Seçimleri*, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1991.
- Kılıçoğlu, Çiğdem Cihangir, *İkinci Meşrutiyet'ten Millî Mücadele'ye Anadolu'da Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Boyutlarıyla Rum Örgütlenmeleri (1908-1922)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015.
- Peköz, Akif, *I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Meclis-i Mebûsan Seçimlerinin Değerlendirilmesi*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2015.
- Yetim, Fahri, *Millî Mücadele Dönemi'nde Mitingler 1918-1920*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1994.

### Ansiklopedi Maddeleri

- Er, Alev, "Millî Mücadele'de Siyasal Kuruluşlar", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

### İnternet Kaynakları

- Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969,  
<https://drive.google.com/file/d/163IoPmMWAfQJ5tCF6l4eBfbLLFIKtQl/view>  
 [01.05.2022], s. 1700-1701.
- Başaran, Sinan, "Dürrizade Abdullah (1869-1923)", *Atatürk Ansiklopedisi*,  
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/durruzade-abdullah-1869-1923/> [08.06.2022]

Berber, Engin, "İzmir'in İşgali", Atatürk Ansiklopedisi,  
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/izmirin-iskali/> [05.06.2022]

Güneş, Arif, "Mehmet Rifat (Börekçi) (1860-1941)", Atatürk Ansiklopedisi,  
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-rifat-borekci-1860-1941/>  
[08.06.2022]

Yurtsever, Serdar, "İngiliz Muhibleri Cemiyeti", Atatürk Ansiklopedisi,  
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ingiliz-muhibleri-cemiyeti.>(16.08.2022)

## Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU | Marmara Üniversitesi |  
sbeyoglu[at]marmara.edu.tr | ORCID: 0000-0002-0022-0957**

Çankırı'nın Kızılıbrık Köyü'nde doğdu. İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünden 1984'te mezun oldu. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora programını tamamladı. 1985 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde araştırma görevlisi oldu. Aynı üniversitenin Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı'nda yardımcı doçentlik kadrosuna atandı. 1996'da Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı'nda doçentlik unvanını aldı. 2002 yılında aynı fakültede Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı'nda profesörlük kadrosuna atandı. Fen Edebiyat Fakültesi dekan yardımcılığı, Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü, Sosyoloji ve Tarih Bölüm başkanlığı görevlerinde bulundu. Osmanlı Yakınçağ Tarihi, Millî Mücadele, Cumhuriyet Tarihi ve Kültür Tarihi alanlarında çalışmalarını sürdürmektedir. Çok sayıda uluslararası ve ulusal dergilerde yayımlanmış makalesi, uluslararası ve ulusal bildirileri ve kitap bölümleri bulunan Beyoğlu'nun telif eserleri şunlardır: Millî Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa, İstanbul, 2009; İki Devir Bir insan Ahmed Faik Günday ve Hatıraları, İstanbul, 2011; Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa, İstanbul, 2018; İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Sineması (1895-1939), İstanbul 2018; Ortak eserleri ise şöyledir: Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi, Ankara, 2012; Modern Türkiye Tarihi (Prof. Dr. Ali Satan ile), İstanbul, 2014; İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi, Ankara, 2016.

**Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU | Marmara University |  
sbeyoglu[at]marmara.edu.tr | ORCID: 0000-0002-0022-0957**

He was born in Kızılıbrık Village of Çankırı. He graduated from Istanbul University, Department of History in 1984. He completed his master's degree at Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, New Age History Department, he completed his doctorate program at Marmara University Institute of Social Sciences. In 1985 he became a research assistant at Marmara University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History. The same he was appointed as an assistant professor in the Department of Modern History at the university. In 1996 he received the title of associate professor in the Department of the Republic of Türkiye. In 2002 at the same faculty, he was appointed as a professor in the Department of Republic of Türkiye. Faculty of Science and Letters Vice Dean, Directorate of Distance Education Application and Research Center, Directorate of Sociology and he served as the head of the History Department. Ottoman Modern History, National Struggle, he continues his studies in the fields of Republican History and Cultural History. A large number of articles published in international and national journals, international and national proceedings and books The copyrighted works of Beyoğlu, who has departments, are as follows: Millî Mücadele Kahramanı Giresunlu. Osman Ağa, İstanbul, 2009; İki Devir Bir insan Ahmed Faik Günday ve Hatıraları, İstanbul, 2011; Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa, İstanbul, 2018; İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Sineması (1895-1939), İstanbul 2018. The publications he prepared in partnership are as follows: Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi, Ankara, 2012; Modern Türkiye Tarihi (Prof. Dr. Ali Satan ile), İstanbul, 2014; İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi, Ankara, 2016.